

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

2008/01

A Kovács Máté Alapítvány közleménye

A 2001-ben közhasznú fokozatot elnyert Kovács Máté Alapítvány Kuratóriuma ezúton köszöni meg mindazok támogatását, akik 2006. évi személyi jövedelemadójuk egy százalékát a 2007. év elején az Alapítvány adószámára utalták át. A felajánlott összeget a Kuratórium a Kovács Máté születésének századik évfordulója alkalmából rendezett konferenciák előadásait tartalmazó kötet megjelentetésére fordítja.

Az Alapítványhoz 2008-ban is eljuttatható a 2007. év személyi jövedelemadójának egy százaléka; adószámunk: 18084908–1–41 Kovács Máté Alapítvány. Annak érdekében, hogy szakmánk e nemes célú alapítványa tovább folytathassa munkáját, támogathassa az utánpótlás nevelését, tisztelettel kérjük és várjuk Kovács Máté tanítványait, tisztelőit és mindenkit, akik felelősséget éreznek ügyünk iránt: ebben az évben adójuk társadalmi szervezetnek, alapítványnak átutalható egy százalékát ajánlják fel a Kovács Máté Alapítvány számára.

Az Alapítvány célja (részlet az Alapító Okiratból): a magyar művelődés ügyének, közelebbről a magyar könyvtári kultúra fejlesztésének támogatása (oly módon, hogy tehetséges és rászoruló, a magyar felsőfokú könyvtárosképző intézményekben tanuló fiatalok egyetemi és főiskolai tanulmányaihoz anyagi és erkölcsi támogatásként ösztöndíjat biztosítson); Kovács Máté szellemi hagyatékának gondozása; fiatal könyvtárosok továbbképzésének támogatása (doktori program, részvétel tudományos konferencián, publikációk megjelentetése stb.).

*Hangodi Ágnes
kuratóriumi titkár*

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

17. évfolyam 1. szám

2008. január

Tartalom

Könyvtárpolitika

Skaliczki Judit: Portál program. Könyvtárfejlesztési stratégia, 2008–2013 ... 3

Műhelykérdések

Gerber György: Kistérségi könyvtári szolgáltatások Pest megyében 21

Horváth József: A települési könyvtárak szakfelügyeleti vizsgálatának Győr-Moson-Sopron megyei tapasztalataiból 30

Szalai Gáborné: Szakfelügyelet és a területi munka 35

Nagy Enikő: Esélyteremtés az információhoz való hozzáférésben. Hangoskönyvtári szolgáltatások a Szentes Városi Könyvtár Kht.-ban 39

Morvai Zsuzsanna: Nem hagyományos könyvtári dokumentumok az OSZK Kisnyomtatványtárában: a gyászjelentés-gyűjtemény 43

Horváth Pál: A gyászjelentés-gyűjtemény restaurálása 52

Könyv

Pogány György: Régi magyar könyvtár III/XVIII. század 2. kötet: 1761–1800 56

V. Ecsedy Judit: A cívis szellem nyomtatott hírmökei 59

From the contents

Judit Skaliczki: Library Strategy 2008–2013 (3)

György Gerber: Co-operative library supply for small communities in Pest County (21)

Cikkeink szerzői

Ecsedy Judit, V., az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársa; *Gerber György*, a Pest Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Horváth József*, a győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár igazgatója; *Horváth Pál*, az Országos Széchényi Könyvtár restaurátora; *Morvai Zsuzsanna*, az Országos Széchényi Könyvtár ny. munkatársa; *Nagy Enikő*, a Szentesi Városi Könyvtár munkatársa; *Pogány György*, a pilisi Kármán József Városi Könyvtár igazgatója; *Skaliczki Judit*, az Oktatási és Kulturális Minisztérium főosztályvezető-helyettese; *Szalai Gáborné*, a győri Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár osztályvezetője

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Bartók Györgyi és Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bartos Éva**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatja az
Oktatási és Kulturális Minisztérium
Nemzeti Kulturális Alap

OKM

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 forint. Egy szám ára 400 forint

HU-ISSN 1216-6804

Skaliczki Judit

Portál program

Könyvtárfejlesztési stratégia, 2008–2013

2007. december 6-án az Oktatási és Kulturális Minisztérium miniszteri értekezlete elfogadta a könyvtárügy következő stratégiai ciklusáról szóló előterjesztést, a Portál programot. Ennek következtében a könyvtárfejlesztési stratégia a kulturális irányítás elfogadott, hivatalos dokumentuma lett.

Az elfogadott dokumentum mellett még három cél megvalósítását szorgalmazta az előterjesztés, és fogadta el az értekezlet:

- A stratégiai ciklus végére minden könyvtárban, könyvtári szolgáltató helyen legyen internetkapcsolat.
- A kistélepüléseken, a településeken az információs szolgáltatások a könyvtári szolgáltatásokon belül valósuljanak meg.
- Az Elektronikus Információ Szolgáltatás (EISZ) minisztériumi támogatása folytatandó.

A 2003–2007. évi stratégiai ciklus befejezésével szükségessé vált a következő évek fejlesztési céljainak és feladatainak kidolgozása. Az új stratégiát a körülöttünk történt gazdasági és információstechnológiai változásokat számba véve, az elért eredményeket és a meg nem valósult elképzeléseket figyelembe véve alakítottuk ki. Meghatározóak voltak a kulturális minisztérium stratégiájában *A kulturális modernizáció irányai* című dokumentumban megfogalmazott célok. Ebben a minisztériumi stratégiában jelenik meg először a Portál program néhány eleme, amely – a minisztérium általános stratégiájához kapcsolódva – felöleli a kulturális politika könyvtárügyet érintő részének néhány elemét. Ezek a következők:

- kulturális vidékfejlesztés;
- esélyteremtés;
- az információhoz és dokumentumokhoz történő hozzáférés növelése;
- a könyvtárakban őrzött szellemi javak digitalizálásának felgyorsítása;
- az olvasáskultúra fejlesztése;
- felhasználóbarát szolgáltatások.

Az új stratégiával kapcsolatos munkálatokat 2007 elején kezdtük el, szorosan együttműködve a Könyvtári Intézettel és a szakmai szervezetekkel. Rajtuk keresztül a legszélesebb szakmai nyilvánosságot is bevontuk a munkába.

Az előző stratégiai ciklus eredményeinek és könyvtárhasználati adatainak elemzése alapján egyértelművé vált, hogy a következő területekre kell további fejlesztési megoldásokat találnunk: a dokumentumokhoz és információkhoz való hozzáférés növelésére, a tartalomszolgáltatás bővítésére, a nagytömegű digitalizálás megvalósítására, a könyvtárak dokumentumvásárlásának támogatására, emellett folytatnunk kell a kistelepülések könyvtári ellátásának növelését, könyvtári programokat kell kidolgoznunk az olvasáskultúra fejlesztésére, és folytatnunk kell a minőségfejlesztési programokat.

A jelen helyzetet a SWOT analízis, a könyvtári rendszer általános helyzetképe és a statisztikai adatok elemzése mutatják meg.

I. SWOT ANALÍZIS

Erősség	Gyengeség
Az információs és kommunikációs technológia (IKT) fejlesztése: a 3368 könyvtár 52,9 százalékában működik internetes hálózat	Az információs és kommunikációs technológia (IKT) fejlesztése: a 3368 könyvtár közül csak 52,9 százalékában működik internetes hálózat
Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) változatlan eredményessége	A politikusokat sokszor nem tudjuk/tudtuk az érdekrendszerük szerint megszólítani
A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) bevezetésének, a Közkincs programnak és a többcélú kistérségi társulások támogatásának eredményei	Több könyvtárban a szakmai munkát is akadályozó forrásmegvonás történt
Tárcák közötti együttműködés: Oktatási és Kulturális Minisztérium, Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium, Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium	Ésszerűtlen intézményi összevonások történtek, hiányzik ezek szakmai szempontú utóvizsgálata
Az Oktatási és Kulturális Minisztériumon belül a terület nem veszett az érdekvédelemzési képességéből	Egyes könyvtárakban még hiányoznak a menedzselési ismeretek, a vezetőképzés nem kapott kellő hangsúlyt
A könyvtári rendszer egészére kiterjedő, egységes, minőségelvű szakfelügyelet működtetése	A használói könyvtár kialakításához szükséges technológiai módszerek hiánya
Egyértelmű feladatmegosztás az Országos Széchényi Könyvtár és a Neumann-ház elektronikus könyvtári szolgáltatásai között	A minőségmenedzsment hiánya
Szélesebb körű hozzáférés a gyűjteményekhez a NAVA-pontokon keresztül	A kutatásokon alapuló, a trendeket, a hazai könyvtári változásokat vizsgáló, nagyobb volumenű tanulmányok hiánya
A könyvtárosság etikai kódexének elkészítése	A nyelvismeret hiánya
A szakmai koordinációs központ: a Könyvtári Intézet működése	
Partnerség a különböző típusú könyvtárak között	
Partnerség a könyvtárak és más intézmények között	
Pályázati lehetőségek: a Nemzeti Kulturális Alap meghatározó szerepe	
Növekvő nemzetközi kapcsolatok	

Erősség	Gyengeség
A bolognai folyamatban megerősített, önálló alapképzés és jó továbbképzési lehetőségek	
Erős szakmai szervezetek, jó érdekérvényesítés	
Veszély	Lehetőség
Nem lesz erős politikai támogatottság	Az együttműködési kényszer forrásokat szabadít fel
A társadalom nem áll ki a könyvtárak mellett	A politikai érderendszerben a politikusok számára meg tudjuk fogalmazni a könyvtár mással nem helyettesíthető küldetését mind országos, mind helyi szinten
A könyvtárat nem használók körében még mindig a hagyományos könyvtárkép él	Egészséges, érdekeken alapuló együttműködés
A kultúra különböző területei nem fognak össze a közös ügyért, hanem egymás ellenében érvényesítik érdekeiket	Az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT-NFT II.) – többek között a Kulturális vidékfejlesztés – megvalósulása
Tartós forráshiány	Az európai uniós forrásokból adódó fejlesztések nem egyszerűen jobbitják, hanem magasabb szintre emelik a könyvtárügyet
	A könyvtárhasználókkal együtt alakítjuk a könyvtárak szolgáltatásait

II. A KÖNYVTÁRI RENDSZER ÁLTALÁNOS HELYZETKÉPE

Vidékfejlesztés

A kormány az utóbbi néhány évben kiemelt figyelmet fordított a vidékfejlesztésre, ennek részeként a kistéleplések, a községi könyvtárak fejlesztésére. Ehhez a **Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR)** koncepciójának (Kulturális Közlöny, XLIX. évfolyam, 7. sz., 2005. március 7.) kidolgozásával, lépésenkénti megvalósításával, a **Közkinccs programmal**, és a **többcélú kistérségi társulások** normatív működési támogatásával járultunk hozzá.

Közkinccs program:

2005-ben 57 könyvtár kapott	53 300 000 Ft-ot
2006-ban 20 könyvtár kapott	20 301 000 Ft-ot
2007-ben 17 könyvtár kapott	19 568 000 Ft-ot

Mozgókönyvtári ellátás

A Belügyminisztériumtól és az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztériumtól kapott támogatás:

2004–2005-ben	456 000 000 Ft,
2006-ban	714 000 000 Ft,
2007-ben	1 600 000 000 Ft.

E jelzett időszakban 1150 könyvtári szolgáltató hely fejlesztése történt meg. Elavult épületek, berendezések és könyvállományok újultak meg, a rossz fizikai állapotú könyvtárak egy része új életre kelve egy-egy kistelepülés legfőbb közösségi színhelyévé, információs és kulturális közösségi központjává vált.

Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR)

Az ODR alkotja azt a belső, szétszágazó kört, ahonnan a könyvtári ellátásban bárhol részt vevő, bármilyen fenntartású, nyilvános vagy nem nyilvános könyvtár használója is részesülhet a korszerű dokumentumszolgáltatásban. A minisztériumi támogatások következtében az ODR-ben szolgáltató könyvtárak dokumentumállománya folyamatosan bővül, eszközparkjuk korszerűsödik; ennek következtében sokrétű könyvtárközi szolgáltatásra válnak alkalmassá, és a gyakorlat is mind gördülékenyebbé és gyorsabbá válik.

Érdekeltségnövelő támogatás

Az önkormányzati könyvtárak állománygyarapításának fejlesztésére szolgáló program, amely a könyvtárak számára a biztonságot, az állandóságot és a kiszámíthatóságot jelenti. A 2007-ben rendelkezésre álló összegből (241 400 000 Ft) 1284 fenntartó önkormányzat kapott támogatást, ebből új könyvek, újságok, DVD-k jutottak a könyvtárakba.

A tartalomszolgáltatás fejlesztése

2006-ban a tárca megújította szerződését az EBSCO Publishinggel, és újabb három évre megvásárolta szolgáltatásait. Ennek keretében több mint 8000 folyóirat teljes szövegéhez férnek hozzá ingyenesen a felhasználók a magyarországi könyvtárakból. Erre a célra 2007-ben 52 000 000 Ft-ot fordítottunk.

NAVA-pontok kialakítása

A Nemzeti Audiovizuális Archívum lehetővé tette, hogy minden magyarországi könyvtárban – köztük az iskolai könyvtárakban is –, egy erre a célra kijelölt számítógépen megtekinthetők legyenek a NAVA archívumában őrzött, szerzői jog által védett műsorok, filmek. Mára már minden megyei könyvtárból és több más könyvtárból is elérhetővé vált a NAVA.

Minőségmenedzsment

Minden könyvtári fejlesztés lényege a használó igényeinek kielégítése. Ezeknek, az igényeknek a pontos megismerésére és teljesítésére alkalmas a könyvtári minőségmenedzsment. A minőségmenedzsment könyvtári meghonosítása párhuzamosan zajló projektek keretében több könyvtárban sikerrel folyik.

III. HAZAI STATISZTIKAI ADATOK, TRENDEK (2001–2006)

Áttekintésünk a teljes statisztikai felmérés néhány reprezentatív adatát mutatja be: a regisztrált olvasók számát; a könyvtárhasználatok számát; a könyvtárközi kölcsönzések alakulását; az olvasók által használható számítógépek és internetes hozzáférések számát; a kölcsönzött és helyben használt dokumentumok számát.

Az adatok két csoportra bonthatók:

- az egyikben országos szinten a **növekedés** egyértelmű és folyamatos,
- a másikban folyamatos **csökkenés** látszik.

	Teljes minta 2001–2006 (%)							
	Megyei, városi és városrészi könyvtárak	Községi könyvtárak	Budapesti könyvtárak	Települési könyvtárak összesen	Egyéb nyilvános könyvtárak	Egyéb nem nyilvános könyvtárak	Egyéb könyvtárak összesen	Mind összesen
NÖVEKEDÉS								
Regisztrált olvasók száma	108	87	155	108	135	173	145	119
Könyvtárhasználatok száma	105	89	98	100	148	123	144	114
Kapott könyvtárközi dokumentumok száma	298	224	287	274	127	569	210	245
A használók számára fenntartott számítógépek száma	143	193	153	166	153	86	126	147
A használók számára fenntartott internet-hozzáférések száma	153	255	195	196	168	88	133	229
Távhasználók száma	270	235	405	276	742	592	767	559
CSÖKKENÉS								
Kölcsönzött dokumentumok száma	97	69	75	86	121	92	113	90
Helyben használt dokumentumok száma	98	99	203	108	90	84	89	100

A táblázat azt mutatja, hogy az elmúlt időszakban a könyvtárak **minden nehézség ellenére állták a versenyt** a többi kulturális területtel és az internet térhódításával.

Azonban az áttekintő adatokból is látszik, hogy a **közszégi könyvtárak** szinte minden területen **leszakadóban** vannak. Az előző stratégiai időszak egyik célja éppen ennek a leszakadásnak a megállítása, illetve a leszakadás ütemének csökkentése volt. Az elkövetkező időszakban továbbra is **kiemelten kell kezelni** a könyvtárak e csoportját; olyan **szolgáltatásokat** kell kialakítani, amelyek **helytől, időtől függetlenül** biztosítják az azonos szintű könyvtári ellátást valamennyi olvasói csoport számára.

A **csökkenést** mutató két adatsor a **dokumentumok használatára** vonatkozik. A kölcsönzött dokumentumok számában a felsőoktatási könyvtárak kivételével jelentős a csökkenés. A helyben használt dokumentumok aránya a települési könyvtárakban nem változott jelentősen, míg az egyéb – szak-, felsőoktatási – könyvtárak körében visszaesés tapasztalható. Itt már erőteljesen jelentkezik az internet digitális tartalmakat biztosító versenye.

Amennyiben ehhez a két adathoz hozzávesszük a könyvtári távhasználatok számát, akkor az derül ki, hogy a **csökkenés csak látszólagos**. A távhasználatok száma éppen azoknál a könyvtáraknál nagyon magas, ahol a helyben használat erőteljesen csökkent, vagyis **átalakulóban van a használói szokásrendszer**. A felsőoktatási és szakkönyvtárak használói körében egyre nagyobb szerepet kap a könyvtári szolgáltatások internetes használata.

Az erőteljes jelzés arra hívja fel a könyvtárosok figyelmét, hogy a jövőben mind több könyvtárnál jelenik meg ez a tendencia. Szinte valamennyi könyvtárhasználati területen (kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás, tájékoztatás) erőteljesen kell – a **hagyományos szolgáltatások biztosítása mellett** – az **internetes szolgáltatásokat bővíteni**, sőt **új szemlélettel, közösségi szolgáltatások** beindításával **új kapcsolatrendszert** kell kialakítani a jövő olvasóival.

A használói szokásrendszer átalakulását érhetjük tetten a 14 éven aluliak könyvtárhasználati adataiban is:

A teljes mintából 14 éven aluli	2001–2006 (%)			
	Megyei, városi és városrészi könyvtárak	Közszégi könyvtárak	Budapesti könyvtárak	Települési könyvtárak összesen
Regisztrált olvasók száma	103	78	90	91
Könyvtárhasználatok száma	101	82	77	91
Kölcsönzött dokumentumok száma	97	66	60	78
Helyben használt dokumentumok száma	152	96	167	134

A **fiatalabb használók egyre kisebb számban** jelennek meg a könyvtárakban, a városok kivételével mindenhol igen erőteljes a csökkenés. Összesen egy kategóriában **nőtt** körükben a használat: a **dokumentumok helyben használata terén**, ami arra is felhívja a figyelmet, hogy a hagyományos könyvtári szolgáltatásokra tovább is szükség van. Egy jól kialakított épület és belső tér alkalmas arra, hogy vonzza a fiatalokat.

A következő stratégiai időszakban **tehát kiemelten kell foglalkozni azzal, hogy a 14 éven aluli korosztály jelen legyen a könyvtárban**. Biztosítani kell, hogy lehetőségük legyen a **hagyományos olvasásra**, ugyanakkor **elérhessék és**

használhassák a nem hagyományos, több dimenziós virtuális teret a könyvtárak számukra vonzó szolgáltatásain keresztül.

Az adatok elemzésével további – részletesebb, árnyaltabb – következtetéseket is levonhatunk.

(A táblázatokban használt rovatazonosítók magyarázata:

Egyéb nyilvános könyvtárak – a felsőoktatási, valamint az országos szakkönyvtárak

Egyéb nem nyilvános könyvtárak – vállalati, múzeumi, levéltári, egyházi, orvosi, intézeti és egyéb szakkönyvtárak.)

**Regisztrált olvasók száma,
2001–2006**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Megyei, városi és városrészi könyvtárak	786 012	819 916	837 133	826 030	828 710	847 213
Községi könyvtárak	410 128	410 318	431 906	406 313	382 096	356 972
Budapesti könyvtárak	189 545	192 688	213 737	215 903	238 253	293 437
Egyéb nyilvános könyvtárak	420 898	438 504	424 660	463 845	542 310	568 728
Egyéb nem nyilvános könyvtárak	148 781	146 129	178 338	158 254	149 491	256 989

A regisztrált olvasók száma a községi könyvtárak kivételével minden könyvtártípusban **nőtt az elmúlt hat évben**. Az **átlagosnál magasabb** volt a növekedés a **budapesti közkönyvtárakban** (mintegy negyedével), valamint az **egyéb nyilvános könyvtárakban** (mintegy harmadával). A budapesti növekedés jó példa arra, hogy a megújult környezet, a vonzó infrastruktúra milyen pozitív hatást gyakorol a beíratkozott olvasók számának alakulására. Az egyéb nyilvános könyvtárak elsősorban a felsőoktatási könyvtárakat jelentik: a hallgatói létszám erőteljes emelkedése az olvasók számának növekedésben is megmutatkozik.

Összes regisztrált olvasóból 14 év alatti

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Megyei, városi és városrészi könyvtárak	239 760	252 132	247 785	245 724	244 512	246 673
Községi könyvtárak	201 358	202 674	216 100	196 937	181 874	156 385
Budapesti könyvtárak	45 773	43 056	44 489	41 900	43 116	41 362

Az **olvasók létszámának csökkenése** leginkább a **14 éven aluliak** körében érhető tetten. A megyei és városi könyvtárakban a gyerekolvasók száma gyakorlatilag stagnált, a községi könyvtárakban mintegy 10 százalékkal, a budapesti könyvtárakban pedig több mint 5 százalékkal csökkent. Az általános csökkenés egyik oka egészen objektív: a teljes népességben belül erőteljesen **csökkent** e korosztály **aránya**.

**Könyvtárhasználatok száma,
2001–2006**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Megyei, városi és városrészi könyvtárak	10 916 120	11 595 023	11 815 917	11 518 736	11 363 210	11 408 642
Községi könyvtárak	4 196 607	4 271 122	4 263 583	3 992 734	3 970 614	3 726 696
Budapesti könyvtárak	2 847 545	3 433 156	3 234 602	3 165 954	3 047 627	2 790 950
Egyéb nyilvános könyvtárak	7 082 517	10 434 113	6 556 642	6 745 215	7 302 484	10 491 333
Egyéb nem nyilvános könyvtárak	1 600 265	1 489 812	2 006 741	1 796 351	1 657 996	1 975 988

A könyvtárhasználati alkalmak számát vizsgálva az eddigiekkel megegyező képet kapunk: ahol nőtt a regisztrált olvasók száma, ott a könyvtárhasználatok száma is nőtt; ahol viszont a beiratkozottak száma csökkent (**a községi könyvtárakban és általában a gyerekolvasók körében**), ott **a könyvtárhasználatok száma is kevesebb**. Összességében a könyvtárhasználat intenzitása nagyon kis mértékben változott. Az egyetlen valóban szignifikáns változást a felsőoktatási könyvtárak mutatják, esetükben nőtt a könyvtárhasználatok aránya is.

A 14 éven aluliak könyvtárhasználati száma

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Megyei, városi és városrészi könyvtárak	3 080 600	3 308 033	3 226 923	3 132 148	3 213 716	3 109 712
Községi könyvtárak	2 515 012	2 635 332	2 638 888	2 450 886	2 447 632	2 063 189
Budapesti könyvtárak	607 547	620 861	526 905	497 243	531 143	465 831

A **gyermekolvasók** körében a városokban működő könyvtárak esetében a **könyvtárhasználatok száma gyorsabb ütemben nőtt, mint a beiratkozási kedv**; a községi könyvtárakban és Budapesten viszont a kevesebb beiratkozott gyermekolvasó kisebb intenzitással használja a könyvtárakat, mint korábban. Egyrészt ebben a demográfiai változások játszanak szerepet, másrészt az adatok arra is felhívják a figyelmet, hogy a könyvtárak ne csak az olvasók számával foglalkozzanak, hanem olyan vonzó környezetet, szolgáltatásokat is teremtsenek, amelyek gyakoribb látogatásra csábítják olvasóikat.

**Kölcsönzött dokumentumok száma,
2001–2006**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Megyei, városi és városrészi könyvtárak	19 190 117	19 185 970	18 966 080	19 003 258	18 956 943	18 609 749
Községi könyvtárak	8 724 374	8 544 435	8 155 850	7 303 542	6 740 204	6 001 444
Budapesti könyvtárak	6 420 331	6 597 066	6 357 400	5 707 459	4 962 610	4 819 296

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Egyéb nyilvános könyvtárak	5 213 700	6 182 743	5 306 919	5 115 039	5 331 872	6 282 262
Egyéb nem nyilvános könyvtárak	2 035 708	2 032 968	2 173 564	1 657 161	1 663 334	1 876 439

Tovább árnyalja a képet, ha a **kölcsönzési alkalmak számának** alakulását vizsgáljuk. A vonatkozó időszakban a **települési könyvtárakban** minden kategóriában **fokozatosan csökkent** a kölcsönzési célú látogatások száma. Különösen **jelentős** – mintegy 15 százalékos – volt a csökkenés a **községi könyvtárakban**. Ugyanakkor az **egyéb könyvtárakban** 2002-ben és 2003-ban lényegesen megnőtt a kölcsönzési kedv. Annak ellenére, hogy az utóbbi két évben némi mérséklődés tapasztalható, a hat évvel korábbi állapotokhoz képest még mindig **majdnem 10 százalékos javulás** mutatható ki.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a lakosság összességében valamivel gyakrabban jár könyvtárba, mint öt évvel ezelőtt; lényegében ugyanannyiszor keresi fel a könyvtárat kölcsönzési céllal, mint korábban, de egy alkalommal jóval kevesebb dokumentumot kölcsönöz. A kölcsönzési kedv **csökkenése különösen a községi és a budapesti közkönyvtárakban jelentős**, a jelenség okai azonban teljesen eltérők. Vidéken ez inkább a demográfiai, oktatási, könyvtári infrastrukturális okokkal; Budapesten pedig kis részben az egyéb könyvtárak konkurenciájával, nagyobb részben pedig a megváltozott olvasói szokásokkal, a virtuális dokumentumok intenzívebb használatával magyarázható.

14 éven aluliak által kölcsönzött dokumentumok száma

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Megyei, városi és városrészi könyvtárak	4 579 181	4 763 796	4 538 088	4 378 592	4 374 974	4 449 556
Községi könyvtárak	4 189 160	4 412 798	4 128 602	3 658 057	3 384 390	2 751 828
Budapesti könyvtárak	1 190 634	1 145 383	1 040 980	898 086	732 786	712 396

A kölcsönzött dokumentumok számát tekintve a **gyermekolvasók körében a visszaesés mértéke** nagyon magas, a **budapesti gyermekolvasók körében csaknem 40 százalékos**. A következő években a közkönyvtárakban kiemelt figyelmet kell erre a korosztályra fordítani.

Helyben használt dokumentumok száma, 2001–2006

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Megyei, városi és városrészi könyvtárak	11 720 544	10 295 181	11 374 068	12 082 099	12 099 088	11 502 799
Községi könyvtárak	1 856 570	1 962 276	2 042 082	1 836 585	1 703 413	1 842 622
Budapesti könyvtárak	1 376 190	2 984 008	3 069 581	2 582 027	2 653 721	2 796 780

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Egyéb nyilvános könyvtárak	9 223 215	10 240 419	9 513 159	9 596 149	9 694 872	8 299 054
Egyéb nem nyilvános könyvtárak	2 549 130	2 282 852	2 870 734	2 659 325	2 421 419	2 153 621

A kölcsönzési kedv csökkenése mellett **a helyben használat intenzitása sem növekedett.** Csak a budapesti közkönyvtárakban nőtt erőteljesen a helyben használt dokumentumok száma az utóbbi évek könyvtári rekonstrukciós programjának köszönhetően. A helyben használat és a kölcsönzések számának csökkenése felhívja a figyelmet arra, hogy – bár a használók és a látogatások száma továbbra sem csökken – a hagyományos dokumentumok használata fokozatosan háttérbe szorul. Az internet és a digitális dokumentumok megjelenése máris háttérbe szorítja a könyvtárak hagyományos kölcsönző szerepét, a jövőben tehát a differenciált és értéknövelt szolgáltatások, a távhasználat iránt lesz nagyobb a felhasználói igény.

14 éven aluliak által helyben használt dokumentumok száma

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Megyei, városi és városrészi könyvtárak	1 873 320	2 252 339	2 138 534	2 400 359	2 430 627	2 852 344
Községi könyvtárak	1 189 160	1 214 936	1 286 994	1 140 647	1 078 357	1 147 083
Budapesti könyvtárak	330 794	482 219	502 536	465 843	464 309	551 539

Míg a felnőttek körében általában csökkent a helyben használat aránya, a gyerekeknél a városi, a fővárosi és a községi könyvtárakban erősen emelkedett a helyben használat vagy annak intenzitása.

Távhasználók száma, 2003–2006

	2003	2004	2005	2006
Megyei, városi és városrészi könyvtárak	2 185 605	2 617 774	2 998 022	5 904 176
Községi könyvtárak	116 059	131 823	133 420	272 916
Budapesti könyvtárak	357 438	458 696	825 417	1 446 892
Egyéb nyilvános könyvtárak	4 050 750	6 538 523	19 658 746	30 051 674
Egyéb nem nyilvános könyvtárak	249 734	535 018	468 172	1 479 653

A távhasználat valamennyi könyvtártípusnál jelentősen emelkedett annak ellérére, hogy a könyvtárak 47 százaléka nem rendelkezik internettel. Megjegyezzük, hogy a statisztika ennél az adathoz kevéssé megbízható, mert módszertani, technikai okokból egyelőre a könyvtárak nem egyformán értelmezik és regisztrálják a távhasználatot. **Az internetes könyvtári szolgáltatások elmúlt évek alatt tapasztalt jelentős emelkedése előrevetíti,** hogy erre az új stratégiai ciklusban is kiemelt figyelmet kell fordítani. A fejlesztések elmaradása a könyvtárakat egyre inkább a **perifériára szorítaná.**

**Használók rendelkezésére álló számítógépek száma,
2003–2006**

	2003	2004	2005	2006
Megyei, városi és városrészi könyvtárak	2058	2486	2665	2950
Községi könyvtárak	1850	3016	3503	3578
Budapesti könyvtárak	387	525	459	593
Egyéb nyilvános könyvtárak	2138	2297	2655	3276
Egyéb nem nyilvános könyvtárak	1494	1718	1840	1288

**Használók rendelkezésére álló internetes gépek száma,
2003–2006**

	2003	2004	2005	2006
Megyei, városi és városrészi könyvtárak	1663	2124	2308	2544
Községi könyvtárak	1236	2178	2873	3153
Budapesti könyvtárak	304	390	374	593
Egyéb nyilvános könyvtárak	1723	1983	2567	2897
Egyéb nem nyilvános könyvtárak	1313	1582	1689	1152

Mindkét táblázatból ugyanaz a tendencia olvasható ki: **jelentősen emelkedett** a könyvtárakban az **informatikai infrastruktúra** szintje. Az évente **közel húsz százalékos** mennyiségi növekedési ütem azonban **még mindig lassú**. Még mindig alacsony mind a **számítógépes**, mind az **internetes ellátottság** (számítógép a könyvtárak **57%-ában**; internet **53%-ában** található). A távhasználatok növekedését is figyelembe véve a következő években **az infrastrukturális fejlesztést továbbra sem lehet elhanyagolni**, nélküle a lehetséges informatikai fejlesztések nem érik el céljukat.

**Könyvtárközi kölcsönzések száma,
2001–2006**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Megyei, városi és városrészi könyvtárak	22 286	27 084	34 742	44 370	49 070	66 353
Községi könyvtárak	10 830	12 423	16 238	19 161	22 282	24 261
Budapesti könyvtárak	218	296	698	752	608	625
Egyéb nyilvános könyvtárak	22 159	24 142	19 717	21 534	18 781	28 217
Egyéb nem nyilvános könyvtárak	5 140	3 847	5 728	5 497	5 876	29 224

A **könyvtárközi kölcsönzés** területe töretlenül **sikeres**. A más könyvtáraktól kapott dokumentumok esetében a települési könyvtárak mindegyike legalább **duplájára növelte** a teljesítményét. Az egyéb nyilvános könyvtárak ugyan visszaesést mutatnak, ezek azonban inkább küldő könyvtárak a rendszerben.

A fenti adatsor az **ODR** szolgáltatás egyértelmű **sikerét** jelenti. A szolgáltatásnak a következő években még kiemelkedőbb szerepe lesz. Az átalakuló könyvtári rendszerben nő az **együttműködés, a gyűjtőkori koordináció** fontossága. A könyvtárközi szolgáltatás szerepe továbbra is megmarad, formája azonban várhatóan átalakul: az eredeti dokumentumok hagyományos szolgáltatása háttérbe szorul az elektronikus dokumentumküldő szolgáltatások mellett.

Az új könyvtári stratégiát a helyzetkép alapján a kulturális kormányzat politikája, a hazai és külföldi fejlődési irányok, valamint a használói igények adta keretben fogalmazzuk meg.

A stratégia koncepcióban fogalmazza meg az elvégzendő feladatokat. A részletek kidolgozása – mint eddig minden esetben – a munkacsoportok feladata lesz.

IV. PORTÁL PROGRAM: KÖNYVTÁRFEJLESZTÉSI STRATÉGIAI CÉLOK, 2008–2013

A könyvtárak fejlesztése magában foglalja a különböző típusú könyvtárak (a közkönyvtárak, a felsőoktatási könyvtárak, az országos szakkönyvtárak, az egyéb szakkönyvtárak: múzeumi, egyházi, orvosi stb. és az iskolai könyvtárak) összehangolt fejlesztési lehetőségét.

1. Jövőkép

A könyvtári rendszer egésze alkalmas a nyilvánosságra hozott információknak, felhalmozott tudásnak, valamint műveltségnek a mindenki számára a lakóhelytől és településtípustól független, egyenlő esélyű hozzáférhetővé tételére, elősegítve ezzel a különböző területek versenyképességét, növelve az esélyegyenlőséget, és segítve a leszakadó térségek és csoportok felzárkózását.

2. Átfogó cél

E jövőkép megvalósítása érdekében:

- Minőségi közszolgáltatást megvalósító rendszert hozunk létre.
- A magas színvonalú, országos szolgáltatási rendszert alrendszerek, illetve különböző típusú korszerű könyvtárak alkotják, amelyek a szerves egységet alkotó hagyományos könyvtárral és tudástárral, információs adatbázisokkal és elektronikus dokumentumokkal, másrészt a legkorszerűbb szolgáltatási formákkal állnak használók rendelkezésére; az információs értékláncba való tudatos beépüléssel válnak nélkülözhetlenné.
- A könyvtárakban korszerű ismeretekkel és megfelelő kompetenciákkal rendelkező szakemberek dolgoznak.
- Az olvasási, információkeresési és digitális kompetenciák fejlesztése révén a könyvtár nélkülözhetetlen szerepet tölt be a formális oktatás, valamint a nem formális és informális tanulás támogatásában.

- Folytatódik tovább a vidékfejlesztés, a hozzáférés növelése, a fogyatékkal élők kiemelt támogatása.

3. Célok

A könyvtár

1. közvetítsen minden nyilvánosságra került információt és adatot, kiemelten biztosítson hozzáférést a nemzeti kultúra dokumentumaihoz – határokon innen és túl (figyelembe véve a határon túli magyarság felhasználói igényeit is);
2. a használóközpontúság szellemében a könyvtári épülettől és a nyitvatartási időtől függetlenül biztosítson hozzáférést ezen információkhoz és adatokhoz, valamint a könyvtári szolgáltatások jelentős részéhez;
3. új módszerekkel és programokkal járuljon hozzá az olvasáskultúra fejlesztéséhez;
4. közösségi szolgáltatásaival és a felnőttképzés támogatásával segítse elő az életminőség javítását, a foglalkoztatottság és az egyének versenyképességének növelését;
5. törekedjen a könyvtárhasználat népszerűsítésére, kiemelt figyelmet fordítson az új könyvtárhasználók támogatására.

4. Kiemelt kulcsterületek

1. cél:

A könyvtár közvetítsen minden nyilvánosságra került információt és adatot, kiemelten biztosítson hozzáférést a nemzeti kultúra dokumentumaihoz – határokon innen és túl (figyelembe véve a határon túli magyarság felhasználói igényeit is),

BEAVATKOZÁSOK

1. Együttműködés minden információt előállító és szolgáltató hazai és határon túli szervezettel, intézménnyel, nyitás az üzleti alapú, vállalkezési formákban megvalósuló információs szolgáltatások felé.
2. A hagyományos és elektronikus dokumentumvagyron bibliográfiai feltárásának teljessé tétele – a katalógusok retrospektív konverziójának befejezése. A hazai és nemzetközi információforrások (adatbázisok) költséghatékony, a könyvtárak konzorciális együttműködésén alapuló beszerzése és szolgáltatása.
3. A kutatási és fejlesztési tevékenységek információval való magas színvonalú ellátása a tudományterületi szakmai színvonal emelése, a tudományos intézmények szellemi termékeinek hozzáférhetővé tétele és a versenyképes gazdaság erősítése érdekében.
4. Regionális forrásközpontok és tudásközpontok működésének és szolgáltatásainak kialakítása – bekapcsolva a könyvtári rendszer új szintjébe a határon túli magyarokat ellátó, határon túl működő szervezetek, intézmények szolgáltatásait is.

5. Az országos központi nyilvántartások összehangolt kezelése: a MOKKA és az ODR bibliográfiai adatainak egységes felületen történő hozzáférése, az NPA, a MEK, a MATARKA fejlesztése a szerzői jogok figyelembevételével.
6. A könyvtárakban őrzött kulturális javak digitalizálása, on-line hozzáférhetővé tétele és archiválása.

2. cél

A könyvtár a használóközpontúság szellemében a lakóhelytől, településtípustól, könyvtári épülettől és a nyitvatartási időtől függetlenül biztosítson hozzáférést ezen információkhoz és adatokhoz, valamint a könyvtári szolgáltatások jelentős részéhez.

BEAVATKOZÁSOK

1. Az IKT (információs és kommunikációs technológiák) infrastruktúra kiterjesztése és megerősítése a közszolgáltatást nyújtó könyvtárakban és könyvtári szolgáltató helyeken
2. A webalapú szolgáltatások kiterjesztése, értéknövelt szolgáltatások kialakítása.
3. Szabványos felépítésű könyvtári portál (könyvtári ügyfélkapu) kialakítása a használók bevonásával; nem könyvtári és nem hagyományos információk és ismeretek (iwiw, wiki, könyvesboltok, antikváriumok, más archívumok, elektronikus szolgáltatások) közvetítése.
4. Új technológiák bevonása a magasabb szintű szolgáltatások közvetítésére: könyvtár 2.0, blogok, elektronikus hírlevelek, RSS, keresőmotorok, személyre szabott keresőszoftverek, ingyenes és nyílt forráskódú szoftverek és alkalmazások stb.
5. Az elektronikus szolgáltatások kialakítása, megerősítése a kistérségi, mozgókönyvtári szolgáltatások területén.
6. Elektronikusan elérhető 24 órás szolgáltató könyvtárak kialakítása a felhasználók elvárásainak rendszeres mérésével, a szolgáltatások fejlesztésével és értékelésével.
7. Egyedi azonosítók kialakítása a felhasználók számára a könyvtári adatbázisokban történő keresésre, a szolgáltatások igénybevételére, a személyes kapcsolattartásra.

3. cél

A könyvtár új módszerekkel és programokkal járuljon hozzá az olvasáskultúra fejlesztéséhez.

BEAVATKOZÁSOK

1. Partnerség a könyves szakma minden érintett hazai és határon túli magyar szervezetével.
2. A közoktatás (önkormányzati) megrendelőként használja a könyvtári szolgáltatásokat, rendezvényeket, olvasásnépszerűsítő akciókat.
3. Új gyűjteményfejlesztési stratégia többletforrásból a megyei és városi könyvtárak számára az olvasáskultúra támogatására.

4. Az iskolai könyvtárak korszerűsítése: szoros kapcsolat az iskola számítógépes helyszíneivel, gyermekbarát honlapok és blogok készítése és működtetése.
5. Az iskolai könyvtárak lakosságot ellátó szolgáltató szerepének növelése azokon a településeken, ahol nem érhető el a kulturális, képzési és információs szolgáltatások teljes kínálata.
6. A kettős funkciójú – települési és iskolai – könyvtáraknak a helyi igényeket figyelembe vevő fejlesztése a kistelepüléseken.
7. Többéves olvasási akció kidolgozása és meghonosítása a szülők és a kisgyermekek olvasási kultúrájának fejlesztésére és megerősítésére: „Születéstől az első könyvemig”.
8. Korai olvasásfejlesztési programok kidolgozása, olvasásfejlesztő tanácsadó szolgálatok kialakítása, a legkisebbek számára csoportos, családi könyvtári látogatások megszervezése.
9. Könyvtári szolgáltatások fejlesztése a nemzeti kisebbségek anyanyelvi irodalomhoz történő hozzáférhetőségének javítása érdekében.

4. cél

A könyvtár közösségi szolgáltatásaival és a felnőttképzés támogatásával segítse elő az életminőség javítását, a foglalkoztatottság és az egyének versenyképességének növelését.

BEAVATKOZÁSOK

1. Partnerség minden, a képzésben érintett hazai és határon túli magyar szervezettel, a közgyűjteményi terület más intézményeivel (múzeumok, levéltárak), a civil szférával.
2. A különböző könyvtártípusok nyújtotta ismeretanyag folyamatos, szervezett továbbadása önkormányzati és egyéb fenntartói megrendelések alapján.
3. A munkaerő-piaci lehetőségekkel kapcsolatos információk folyamatos közvetítése.
4. Az állampolgári jogok és köteleességek érvényesülésének elősegítése a közérdekű, közhasznú információk és az on-line kormányzati és önkormányzati szolgáltatások könyvtári hozzáféréseinek biztosításával.
5. A távoktatási és e-tananyagok, e-felnőttképzési anyagok országos, közös hasznosítása; távoktatási központok kialakítása a könyvtárakban, együttműködésben a felsőoktatási intézményekkel és a munkaügyi központokkal.
6. A multikulturalizmus, a kulturális sokszínűség támogatása az esélyegyenlőség fenntartása érdekében, a nemzetiségek támogatása.
7. A könyvtárak bekapcsolódása a helyi, kistérségi, regionális kulturális életbe, a kulturális turizmusba mind információszolgáltatóként, mind értékmegőrzőként és értékközvetítőként.
8. A felhasználók rendszeres, kompetencia-alapú és moduláris képzése az életen át tartó tanulás folyamatában, a digitális írástudás széleskörű oktatása.

A megvalósítás sikeréhez szükséges tényezők

- A könyvtáros alapképzésben elsajátított ismeretek bővítése hagyományos és távoktatási keretek között, a továbbképzés megújítása.

- A finanszírozási források megléte, hatékony gazdálkodás a versenyképesség fokozása érdekében.
- A tervek évenkénti felülvizsgálata: gördülő tervezés, projektkontrollig. Nyitott kommunikáció, nyitott tervezés és szervezés, nyitott szervezet. Hatékony közönségkapcsolatok, hangsúlyos jelenlét a médiában.

A stratégia megvalósításához szükséges források a 2007–2013. közötti időszakban meghirdetendő európai uniós pályázatokban állnak majd rendelkezésre.

V. PÁLYÁZATOK

Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP)

3. prioritás: „Minőségi oktatás és hozzáférés mindenkinek”
„Tudásdepó-Expressz” – A könyvtári hálózat nem formális és informális képzési szerepének erősítése az élethosszig tartó tanulás érdekében

Támogatás nyerhető:

- A: az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer elektronikus dokumentum-szolgáltatásának fejlesztésére,
- B: az országos egységes lelőhely-nyilvántartás létrehozására,
- C: az otthonról elérhető szolgáltatások fejlesztésére,
- D: az olvasásprogramok kialakítására,
- E: a könyvtári szakemberek továbbképzése és könyvtárhasználók képzésére.

Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP)

1. prioritás: „Az oktatási infrastruktúra fejlesztése”
„Tudásdepó-Expressz”: Összehangolt könyvtári szolgáltatások infrastruktúra fejlesztése

Támogatás nyerhető:

- Szerverek, használói számítógépek, dokumentumküldő szoftverek beszerzésére.
- Az adatbázis-fejlesztéshez szükséges hardvereszközök beszerzésére.
- Elektronikus olvasóazonosítási rendszer létrehozására.
- Az önkiszolgáló kölcsönzés feltételeinek megteremtésére.
- A dokumentumok továbbításához szükséges differenciált logisztikai fejlesztésekre.
- Számítógéppel és internetkapcsolattal felszerelt mozgókönyvtár-szolgáltatás fejlesztésére.
- Egyéb, dokumentumtovábbításra és könyvtári szolgáltatások nyújtására alkalmas speciális logisztikai eszköz beszerzésére.
- A fogyatékkal élők könyvtárhasználatát lehetővé tévő fejlesztések támogatására (kiegészítő eszközök, szoftverek).

Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP)

1. prioritás: „Az oktatási infrastruktúra fejlesztése”

Regionális Tudástárak – a fejlesztési pólus-, illetve társ-pólus-városok egyetemi központjaihoz kapcsolódó könyvtárfejlesztések

Támogatás nyerhető:

- Közös integrált rendszer kialakítására az együttműködő könyvtárakban.
- Közös szolgáltatási infrastruktúra (befratkozás, gépi kölcsönzés, egységesen használható olvasókártya stb.) megteremtésére az együttműködő könyvtárakban.
- A rendszer működését lehetővé tevő biztonságtechnikai feltételek megteremtésére a könyvtárakban.
- Az elektronikus tartalomszolgáltatás technikai feltételeinek megteremtésére.
- A szerzői jog által védett digitális dokumentumok használatához szükséges biztonsági feltételek kialakítására.
- Az e-Learning tananyagok fejlesztését és hozzáférését támogató infrastruktúra fejlesztésére az együttműködő könyvtárakban.
- Az elektronikus állományvédelem feltételeinek megteremtésére.
- Az előfizetéses könyvtári források távoli elérését lehetővé tevő olvasóazonosítási rendszer kialakítására.
- A szolgáltatások tömeges igénybevételét lehetővé tevő infrastrukturális (olvasói és funkcionális terek) és IKT fejlesztésekre.

Kulturális értékek digitalizálása: 3 konstrukció

1. Módszertani előkészítő projekt az Országos Széchényi Könyvtár koordinálásával, a könyvtári, múzeumi és levéltári terület részvételével.
2. Kulturális értékek nagy tömegű digitalizálása.
3. Egységes oktatási és kulturális szolgáltató felület kialakítása.

Közép-Magyarországi Operatív Program

4. prioritás: A humán közszolgáltatások intézményrendszerének fejlesztése.

Települési és mozgókönyvtárak, valamint közművelődési intézmények fejlesztése

- A) komponens: Települési és mozgókönyvtárak infrastruktúra- és IKT-fejlesztése
- B) komponens: Közművelődési infrastruktúra- és IKT-fejlesztése

Új Magyarország Vidékfejlesztési Terv 2007–2013.

3. Intézkedéscsoport: A vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása:

3.2.1. A vidéki gazdaság és lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások.

Integrált közösségi és szolgáltató tér kialakítása az 5000 fő alatti településeken, benne a könyvtári szolgáltatások biztosítása.

VI. A VÁRHATÓ SZAKMAI HATÁSOK

A fejlesztési források hatékony felhasználásával alapvetően egy minőségileg magasabb színvonalú, egyenlő esélyű hozzáférést biztosító könyvtári rendszer alakul ki, az Európai Unió más államaihoz hasonló szolgáltatásokkal.

- Bővül az Országos Dokumentum-ellátási Rendszerben szolgáltatott szerzői jogilag védett elektronikus dokumentumok köre, és javul az ODR-hez való lokális hozzáférés.
- Megvalósul a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) és az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) leőhely-nyilvántartásának és más országos adatbázisok, nyilvántartások egységes felületen történő hozzáférése, valamint ezen rendszerek továbbfejlesztése.
- A távolról elérhető, országos virtuális könyvtári szolgáltatások köre és mennyisége számottevően növekszik.
- Javul a könyvtárhasználók tájékoztatása és motiválása, új könyvtárhasználati és információkeresési képzési programok jönnek létre.
- Nő az olvasást és az olvasási kompetencia fejlesztését támogató programok, foglalkozások száma.
- Új továbbképzési programok révén a könyvtári szakemberek képessé válnak a korszerű könyvtári szolgáltatások létrehozására és működtetésére.
- A könyvtárak képessé válnak a könyvek, folyóiratok, a szakirodalom és a digitális tartalmak hálózatban történő, differenciált, gyors és hatékony szolgáltatására.
- A korszerű infrastrukturális eszközök segítségével az oktatásban résztvevők, valamint a nem formális és informális képzésben résztvevők az eddigieknél jóval több tartalomhoz és információhoz szolgáltatáshoz férhetnek hozzá lakóhelyüktől függetlenül.
- A könyvtárak IKT-alapú atipikus képzési lehetőségekkel támogatják a tájékozódást, az önálló tanulást, az olvasási és a digitális készségek fejlesztését.
- A felsőoktatási intézményekben létrehozott tudományos tartalmak, kutatási eredmények szélesebb körben érhetőek el, ezzel hozzájárulnak a régió lakosainak társadalmi és munkaerő-piaci versenyképességéhez.
- A könyvtárak szakmai együttműködése révén hatékonyabbá és színvonala-sabbá válik a régió könyvtári és információs szolgáltatásokkal történő ellátása.
- A fejlesztések nyomán az egyetemi könyvtárakban és az együttműködő könyvtárakban 30-40 százalékkal nőhet a könyvtárhasználatok száma.

VII. A VÁRHATÓ GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI HATÁSOK

A könyvtári területre kerülő fejlesztési források **gazdaságélénkítő** hatása várható. A könyvtárak fejlesztésére fordított forrásokon keresztül a tanulásában, az információszerezésében támogatott könyvtárhasználó jobb helyzetbe kerül, gazdasági érvényesülésének esélyei nőnek, és általa javulhat a gazdaság egészének általános helyzete. Nő a versenyképesség és várhatóan a foglalkoztatottság is.

A várható társadalmi hatások közül a **legfontosabb a társadalmi kohézió erősítése**, mivel a korszerű szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak használóinak, különösen a hátrányos helyzetű vidékeken, **csökken a társadalmi esélyegyenlőtlensége**.

Kistérségi könyvtári szolgáltatások Pest megyében

Szakmai stratégiánkban az utóbbi esztendőkből komoly hangsúlyt kapott az a feladat, amely a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer – a továbbiakban KSZR – életre hívásával kereteket kapott. Sőt, a legfelsőbb szakmai vezetők eredményes érdekérvényesítő tevékenységének köszönhetően új források is megnyíltak e társadalmilag fontos szolgáltatás finanszírozására. Ennek nyomán a 2004-ben megindult modellértékű szervezési és szolgáltatási tevékenységekről 2006-ban már átfogó tájékoztatást kaphattunk a Könyvtári Intézet kiadásában megjelent *A Könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése* című sorozat 3. füzetéből.

Ebből az apropóból kiindulva 2006 végén, magunk is szükségesnek láttuk összefoglalni azokat a már megvalósult, illetve a jövőben realizálandó elképzeléseinket, amelyeket e feladatra fókuszálva, az elmúlt három esztendőben megfogalmaztunk. Most a szélesebb szakmai közönség érdeklődésére számítva újra átgondoltam, milyen változások történtek a könyvtárellátási szolgáltatás tekintetében Pest megye kistérségeiben az elmúlt négy esztendő folyamán.

Előzmények

A 1997. évi CXL. törvény megjelenését követően a Pest Megyei Könyvtár módszertani osztályának munkatársai felkeresték a volt szentendrei járás településeinek polgármestereit és könyvtárosait (már ahol volt ilyen), abból a célból, hogy felajánlják egy ellátórendszeri tagság lehetőségét az adott település lakosságának magasabb színvonalú könyvtári szolgáltatása érdekében. Bár a fogadtatás nem volt egyértelműen pozitív, mégis öt település (Csobánka, Dunabogdány, Pilisszentkereszt, Pilisszentlászló, Pilisszántó) részvételével megalakult az *Ellátórendszer*. Ennek célja mindenekelőtt a szolgáltatást fogadó könyvtárak állományának frissítése volt, hiszen a minőségi szolgáltatás alapfeltételének tartottuk, hogy a dokumentumállomány a könyvtárhasználók számára tartalmában és megjelenésében egyaránt kívánatos legyen.

Szolgáltató könyvtárként a Pest Megyei Könyvtár vállalta magára a dokumentumok beszerzésének és állományba vételének munkáját, így segítve elő a településeken a korszerű könyvtári szolgáltatás biztosítását és színvonalának emelését. Természetesen munkánk során nem csupán ebben az egy kérdésben szándékoztunk – a sok helyütt megbízási díjas, szakképzetlen – kollégáink segítségére sietni. Az állománygyarapítási tevékenység szerves részeként jó néhány helyen átfésültük az állományt, elvégeztük a selejtezést. Úgy gondoltuk ugyanis, hogy csak a meglévő dokumentumállományok ismeretében végezhetünk tervszerű és minőségileg magas szintű gyarapítást ellátottjaink számára.

Olykor „kegyelmi állapotba” is kerülhettünk. Talán azért, mert ha kellett, nem vonakodtunk részt venni egy-egy könyvtár takarításában, és a három év alatt tonnányi könyvet cipeltünk ki, be, le s fel. Arról szeretnék itt megemlékezni, hogy szinte a foganásától bábáskodhattunk egy kistélepülés, Püspökhatvan könyvtárának létrehozatalában, és Ipolydamásdon az új könyvtári szolgáltató hely kialakításában. Talán mondanom sem kell, hogy ezek az események mennyi erőt adtak, hogy újra és újra megkeressük és felvegyük a fonalat, amellyel a Pest megyei kistérségekben megvalósítandó Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszerrel kapcsolatos álmaink hálóját szövögettük.

Már 1997-ben megtapasztalhattuk az együttműködés előnyeit. Ugyanis a könyvtárak által befizetett 292 ezer forint értékű beszerzési keretet egy NKA-pályázat révén ki tudtuk egészíteni, így összesen 792 ezer forint értékben, 850 db új dokumentummal gazdagodhatott az említett községek könyvtárainak állománya. Sajnálatos módon, ezek az évek nem hoztak ennél komolyabb áttörést a szolgáltatások terén, így egy kissé megkopott a lelkesedés, és egyre inkább szükségét éreztük annak, hogy keressük a rendszerszerű együttműködés lehetőségeit.

Léptékváltás a Veresegyházi Kistérségben

Az áttörést a kistérségi szolgáltatások tekintetében az jelentette Pest megyében, hogy 2004-ben a Veresegyházi Kistérség felvette a Többcélú Társulás feladatai közé az ún. *mozgókönyvtári* ellátást. Pályázatot is nyújtottak be a 65/2004. Kormányrendelet által felkínált ösztönző támogatásra. Az elnyert 13 785 000,- Ft-ból hét településen (Csomád, Erdőkertes, Galgamácsa, Órbottyán, Vácegres, Váckisújfalu és Vácrátót) történtek komoly fejlesztések annak érdekében, hogy felállhasson, és megkezdhesse működését a Veresegyházi Kistérség Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszere. Részletezve a forrás felhasználását, a következő célokra fordították a fent megjelölt összeget: épületfelújításra 4 250 000,- Ft-ot, dokumentumbeszerzésre 2 605 000,- Ft-ot, könyvtári szoftverre 2 750 000,- Ft-ot, számítógépekre 2 400 000,- Ft-ot és végül bérköltségre 528 000,- Ft-ot. Ez utóbbi rendkívüli fontosságát jól érzékelt a szolgáltató könyvtár szerepét felvállaló veresegyházi Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár igazgatónöje, Bazsikné Kővári Krisztina, hiszen aligha okoznának komoly változást a megújult könyvtáráépületek, a korszerű információtechnológiai eszközök, az internet vagy akár az új dokumentumok tucatjai, ha a használók nem férhetnének hozzá megfelelő időintervallumban ezekhez a szolgáltatásokhoz. Ehhez pedig elengedhetlenül könyvtárosokra van szükség.

Amint tehát a tényadatokból is látszik, a Veresegyházi Kistérségben 2004-ben már elkezdődött az a kívánatos folyamat, amelynek eredményeként várható, hogy egy korszerű, szakmai és információs technológiai szempontból is megfelelő könyvtári szolgáltatás alakulhasson ki tartósan. Ennek biztató jeleként értékelhetjük, hogy:

- Egységesen heti 20 órában tartanak nyitva a kiskönyvtárak.
- Rendszeres kapcsolat van a könyvtárak között.
- Négy helyen teljes körű állományrevízió történt.
- Megkezdődött a katalógusok digitalizálása.
- Beindult a hatékony könyvtárközi kölcsönzés.

Felvetődhet a kérdés, hogy Pest megyében miért pont a Veresegyházi Kistérségben, került sor legelőször arra, hogy a Többcélú Társulás szükségét érezte a könyvtári szolgáltatások fejlesztésének, korszerűsítésének? E kérdésre egy olyan táblázat segítségével próbáljuk megtalálni a választ, amely Veresegyház Többcélú Kistérség lakosságának alakulását kíséri figyelemmel az érintett településeken 2002–2005 között.

Település	Népesség (fő)		Növekedés (fő)
	2002. 12. 31.	2006. 01. 09.	
Veresegyház	8 636	13 349	4713
Erdőkertes	4 556	6 725	2169
Órbottyán	4 323	5 986	1663
Galgamácsa	1 863	1 953	90
Vácrátót	1 612	1 736	124
Csomád	724	1 034	310
Vácegres	792	872	80
Váckisújfalu	443	470	27
Összesen	22 949	32 125	9176

A fenti adatokból egyértelműen kitűnik, hogy a Budapestről kiköltözők jelentős számban telepedtek le ebben a térségben. Feltételezhető róluk, hogy ugyanolyan elvárásaik vannak a különféle szolgáltatások iránt, mint amilyenekkel a fővárosban élő polgártársaik rendelkeznek. Magyarán, magától értetődően igényt tartanak arra, hogy mindenféle diszkrimináció nélkül, egyenlő eséllyel juthassanak hozzá a számukra szükséges információkhoz és a könyvtár nyújtotta különféle szolgáltatásokhoz. Ez a tény önmagában is óriási inspiráló erővel hathatott a KSZR létrehozására ebben a kistérségben.

Innovációs pályázat az NKA támogatásával

2005-ben a Pest Megyei Könyvtár a Nemzeti Kulturális Alapprogram Könyvtári Kuratóriumától elnyert innovációs pályázati lehetőség segítségével felmérést készített az Ipolyi Kistérség könyvtári ellátásáról. Ebben a munkában segítségünkre volt Mándli Gyula, a váci Katona Lajos Városi Könyvtár igazgatója, aki szobi könyvtárvezetőként – sok éven át – irányította a térségben folyó ellátórendszeri tevékenységet.

A vizsgálat fogadtatása

Vizsgálatunk idején a kistérség összes településének könyvtárát felkerestük Tésa kivételével, ahol már nagyon régóta nincs könyvtári ellátás. Mind a 12 könyvtárról látteleletet készítettünk, és elbeszélgettünk a szolgáltatást ellátó személyekkel. Ezzel egy időben megkerestük a települések önkormányzatának vezetőit a célból, hogy felhívjuk figyelmüket egy esetleges társulásban megvalósítható könyvtári pályázat lehetőségére.

A fogadtatás – a könyvtári szolgálatot ellátók részéről csakúgy, mint a polgármesterek részéről – kedvező volt. Egyetértettünk abban, hogy a térségben közel sincs biztosítva az állampolgárok számára az információhoz való hozzájutásnak az a foka, amelyet az 1997-es CXL. számú törvény megfogalmaz. Alig volt ismert azonban egyikük-másikuk számára, hogy létezik a könyvtári stratégiában egy olyan koncepció, amely a fenti törvény 64. §-ának 2. bekezdésére alapozva egy Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer felállításában látná a kistéleplések korszerű könyvtári ellátásának megoldását.

A polgármesterekkel folytatott megbeszélésekből kitűnt, tudomásuk van arról, hogy a 65/2004. számú Kormányrendeletben meghatározott támogatható feladatok között a *mozgókönyvtári* ellátás is szerepel. Igaz, a velünk való eszmecsere meg-előzően egyértelműen elvetették ezt a lehetőséget, mondván: „*Ez is csak olyan lenne, mint a Mozgó Posta*”. Az idézett mondat mellé társult hangsúlyok arról árulkodtak, hogy a postai szolgálat e megoldása nem aratott osztatlan sikert a térségben.

Nem szabad elhallgatnunk azt sem, hogy a *mozgókönyvtár* fogalmához kapcsolt elképzelések mögötti félelmek egy része abból is fakadt, hogy az érintett személyek egzisztenciálisan veszélyeztetve érezték magukat, valamiféle központosítási törekvést érzékelve.

A láttelep

Vizsgálatunkat összegezve általában megfogalmazhatók az alábbi megállapítások a térségben található könyvtárak többségére:

- évek óta nincs komolyabb állománygyarapítás;
- a dokumentumok egy része teljesen elavult;
- kevés a korszerű kézikönyv és a gyermekirodalom;
- alacsony a kölcsönzés iránti érdeklődés;
- hiányoznak a korszerű technikai eszközök;
- elvétve található számítógép a könyvtárakban (az is az eMagyarország pályázat eredményeként);
- a könyvtárnak használt épületek bútorzata megkopott, szegényes, cserére szorul;
- nincsenek az állomány feltárására, illetve megismerésére alkalmas katalógusok;
- a szolgálatot ellátó személyek részmunkaidőben, többnyire szakképesítés nélkül végzik feladatukat;
- az információ iránti fokozott igény kielégítéséhez szükséges internet-hozzáférés csupán egy-két helyen található;
- a könyvtárközi kölcsönzés révén való dokumentumhoz jutás lehetőségét alig használják;
- korszerű könyvtári szoftvert csupán két helyen találtunk, de ott is gyermekcípőben jár az alkalmazásuk;
- a könyvtári helyiségnek otthont adó épületek egyike-másika komoly felújításra szorul.

Az 5/2005. Kormányrendelet ösztönző hatása

A *mozgókönyvtári* ellátás megerősödését és kiszélesedését eredményező forrás megjelenését örömmel üdvözöltük Pest megyében is. Tagadhatatlanul ösztönző ha-

tással volt ugyanis a már megalakult veresegyházi szolgáltató rendszerre, mind a még csfájában lévő szentendrei és váci kistérségi könyvtári ellátásra. Hadd illusztráljam azokkal a tényadatokkal, amelyek a Veresegyházi Kistérség *mozgókönyvtári* ellátására vonatkoznak 2005 és 2007 között. Mint az a táblázatból kitűnik, a normatív támogatás eredményeként megzimosodott, erőre kapott mindaz, ami a 2004. évi ösztönző támogatással létrejött e kistérségben. Igaz, hogy csak a négy nem nyilvános könyvtárral rendelkező település juthatott hozzá ehhez a forráshoz, de miután ezek (Csomád, Vácegres, Váckisújfalu és Vácrátót) a leginkább rászorultak, úgy véljük, valóban az esélyegyenlőség megvalósulását eredményezheti az alább részletezett forrásfelhasználás.

	2005	2006	2007	Összesen
Bértámogatásra	1 600 000	3 323 709	2 607 260	7 530 969
Dokumentumbeszerzésre	1 000 000	1 086 637	1 359 432	3 446 069
Szolgáltatási díjra	908 000	502 654	1 233 308	2 643 962
Összesen	3 508 000	4 913 000	5 200 000	13 621 000

2007-ben újabb fejlesztésekre is sor került. A vácrátóti könyvtár új számítógépet kapott perifériáival együtt, a váckisújfalusi könyvtárnak polcrendszereket vásároltak raktár kialakításhoz.

Tények és remények útközben

2005

Az előző esztendő jó eredményeinek köszönhetően bővült a Pest Megyei Könyvtár kistelepüléseket szolgáló *Ellátórendszere*. 15 településsel kötöttünk – a létrejött szerződések alapján – megállapodást. Ennek értelmében ekkor 1,4 millió forintot utaltak át a települések az *Ellátórendszer* keretében végzett állománygyarapítás céljára. Ehhez jött a 2004-ben az NKA-tól kapott hárommillió forint után járó 400 000,- Ft értékű érdekeltségnövelő támogatási keret, amelyet szétosztottunk az érintett községek könyvtárainak.

2006

A szakmai segítségnyújtás mellett ismét komoly lehetőségünk nyílt a kistelepülések ellátórendszerének fejlesztésére, bővítésére. A szerződött települések száma immár elérte a húszat. Ennek következtében az elmúlt esztendőben 1 millió 842 ezer forintot utaltak át a települések az *Ellátórendszer* keretében végzett állománygyarapítás céljára, amelyből 1 306 db dokumentum beszerzését, feldolgozását és kiszállítását tudtuk elvégezni.

2006-ban ismét egy NKA pályázati lehetőséggel élve, további 4 9 millió támogatási keretből gyarapítottuk ellátórendszerünk letéti állományát, a szolgáltatásainkat fogadó települések javára. Ebből 4 milliót szétosztottunk a szerződött községek könyvtárainak. További 900 ezer forint értékben pedig a Márianosztrán, Tökölön és Vácott lévő büntetés-végrehajtási intézetek könyvtári állományát gyarapítottuk több száz új dokumentummal.

2007

Ez az esztendő ismét jelentős fordulatot hozott, újabb sikerekkel koronázva tevékenységünket. Erről a következőkben részletesebben kívánok szólni.

Az adatokat alább két táblázatban foglaltam össze, ezekkel betekintést kívánok nyújtani a „kulisszák” mögé. Nem kevés munkát végeztünk azért, hogy ma elmondhassuk: minden tőlünk telhetőt megtettünk, hogy 2007 végére Pest megyében már 16 településen váljék valóra annak a lehetősége, hogy polgáraik számára lakóhelyükön nyújthassanak korszerű és sokoldalú könyvtári szolgáltatást, rendszerszerű együttműködés keretében.

A beszerzett, feldolgozott és kiszállított dokumentumok értéke

	2004	2005	2006	2007	Összesen
Önkormányzati forrásból	920 000	1 400 000	1 842 000	1 220 000	5 382 000
Pályázati pénzből (NKA)	3 000 000	–	4 900 000	–	7 900 000
Érdekeltségnövelő támogatásból	–	400 000	–	484 000	884 000
2007. évi normatív támogatásból	–	–	–	2 450 000	2 450 000
Összesen	3 920 000	1 800 000	6 742 000	4 154 000	16 616 000

A beszerzett, feldolgozott és kiszállított dokumentumok darabszáma

	2004	2005	2006	2007	Összesen
Önkormányzati forrásból	485	873	1306	676	3340
Pályázati pénzből (NKA)	1197	–	2623	–	3820
Érdekeltségnövelő támogatásból	–	250	561	363	1174
2007. évi normatív támogatásból	–	–	–	976	976
Összesen	1682	1123	4490	2015	9310

Meg kell említenem, hogy 2006-ban fokozottabban igyekeztünk ráirányítani a figyelmet a könyvtári célú kistérségi együttműködésben rejlő előnyökre. Ennek érdekében több alkalommal szerveztünk olyan tanácskozásokat, továbbképzéseket, amelyeken tájékoztatást adtunk kollégáinknak a KSZR céljairól, megvalósításának lehetőségeiről. Ilyen rendezvények voltak például Szobon, Vácott, Cegléden, Nagykátán, Gödöllőn és természetesen Veresegyházán, ahol többek közt, a konkrét feladatok legavatottabb ismerője, Bazsikné Kővári Krisztina – a Kőlcsey Ferenc Városi Könyvtár és a Veresegyházi Kistérség Ellátórendszerének vezetője – segítette eligazodni kollégáinkat e feladat „útvesztőiben”.

A KSZR szélesedő ösvényein

KSZR a Váci Kistérségben

A Váci Kistérségben, már 2006 őszén komoly szándék mutatkozott pályázat benyújtására, a BM támogatás (normatíva) megszerzésére. A 2007-es esztendő elején a kistérségi iroda, többirányú tájékozódás után a váci Katona Lajos Városi Könyv-

tárat kérte fel a kialakítandó Kistérségi Könyvtárellátási Szolgáltatási Rendszerben a szolgáltató könyvtár szerepére. A mozgókönyvtári szerződés véglegesítésére 2007. március 2-án került sor Vácott, a Dunakanyar Többcélú Önkormányzati Kistérségi Társulás tanácsülésén, mikor is *mozgókönyvtári* feladatra a következő öt település társult: Csörög, Püspökszilágy, Szokolya, Sződ, Sződliget. A felsoroltak közül csak egyben volt rendszeresen működő könyvtár, Sződön. Egy másikban, Sződligeten, szintén volt a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékén szereplő könyvtár, de csupán formálisan működött. Csörögön soha nem volt községi könyvtár. Ebben, a 2002-ben önállósult községben, amely Szödből vált ki, a váci hálózati rendszer felszámolásáig művelődési autós letét biztosította a könyvkölcsönzést. Szokolyán évek óta zárva tartották a községi könyvtárat, amelyet a kultúrházban helyeztek el. Püspökszilágyon a felújított művelődési ház tetőterébe került a könyvtári gyűjtemény, amely a Pest Megyei Könyvtár ellátórendszere jóvoltából a korábbi évek során jócskán felfrissült. Sajnos azonban könyvtári végzettségű szakember itt sem volt.

A Dunakanyar Többcélú Kistérségi Társulás 2007. március 2-i ülésére a Katona Lajos Városi Könyvtár kidolgozta, hogy milyen költségekkel és feltételekkel tudja a szolgáltató funkciót betölteni. Az alábbi táblázat a benyújtott és elfogadott költségelosztást mutatja:

KÖLTSÉGEK	Településekre jutó költségek					
	1.	2.	3.	4.	5.	Összesen
Szolgáltatási díj	314 280	314 280	314 280	314 280	314 280	1 571 400
Ellátó könyvtár eszközbeszerzése	118 800	118 800	118 800	118 800	118 800	594 000
Települési könyvtár eszközbeszerzés	420 000	420 000	420 000	420 000	420 000	2 100 000
Települési könyvtár könyvbeszerzés	300 000	300 000	300 000	300 000	300 000	1 500 000
Költségek összesen	1 153 080	1 153 080	1 153 080	1 153 080	1 153 080	5 765 400
BEVÉTEL	1 300 000	1 300 000	1 300 000	1 300 000	1 300 000	6 500 000
Különbözet/Maradvány	146 920	146 920	146 920	146 920	146 920	734 600

A megállapodás szerint a Társulás intézte a számítógépbeszerzéseket, valamint a Társulás tulajdonát képezik a beszerzett dokumentumok is. Sajnos, a szerződés aláírásakor a Váci Kistérségi Társulás testülete a könyvtárak nyitvatartási idejét a kívánatosnak mondható 16 helyett 10 órában határozta meg. Ezzel kétségessé tette, hogy az érintett települések polgárai valódi esélyegyenlőségre tettek-e szert településükön az információhoz való szabad hozzáférés tekintetében.

A váci Kistérségi Szolgáltató Rendszer eredményei

Mára a vállalt munka nagy részét sikerült elvégezni. Az a tény, hogy Sződliget kivételével minden községben újra működik a könyvtár, jelentős eredmény. Kiemelkedő sikernek könyvelhetjük el, hogy Csörög településen, ahol soha nem működött könyvtár, 2007-ben megnyílhatott a szolgáltatóhely. Az őszi folyamán megkezdődött a könyvek kiszállítása a könyvtárakba, az állományok honosítása és a kölcsönzés. Bízunk abban, hogy a könyvtárközi kölcsönzés az internetes

kapcsolat révén felgyorsulhat, mivel ez a szolgáltatási forma eddig is működött, telefonon és személyes kapcsolaton keresztül.

A Katona Lajos Városi Könyvtár munkatársaival egyetértünk abban, hogy fontosnak tartanák egy, a kistérség könyvtáraival foglalkozó közös könyvtári honlap létrehozását, amely – meglátásuk szerint – nagy segítséget jelentene a további szakmai munkában, hiszen ezáltal a kistérségi információcsere és együttműködés további jelentős fejlődési lehetőséghez juthatna.

KSZR a Szentendrei Kistérségben

Természetesen nem feledkeztünk meg arról sem, hogy a Pest Megyei Könyvtár egyben a Szentendrei Kistérség központi könyvtára is, tehát elsődlegesen itt kell felvállalnia az ellátó szerepkörét a KSZR-ben. Ezt tudva, az intézmény vezetősége megkereste a kistérség polgármestereit azzal a javaslattal, hogy 2007-ben társuljanak az ún. *mozgókönyvtári* ellátás létrehozására. Mivel e kistérségben az eddig jó eredményekkel működő *Ellátórendszer* tevékenységéről és az abból származó fejlődési lehetőségről több önkormányzat vezetőjének sok éves tapasztalata van, szinte biztosra vettük, hogy létrejön e vállalkozás. Várakozásunkban nem is kellett csalódnunk. 2007 januárjában megszületett a döntés, hogy a Többcélú Kistérségi Társulás hét település (Dunabogdány, Kisoroszi, Pilisszentkereszt, Pilisszentlászló, Pócsmegyer, Szigetmonostor és Tahitótfalu) összefogásával felvette feladatai közé a könyvtárak fejlesztését. Ennél fogva a Pest Megyei Könyvtár munkatársaira komoly, ám szép feladat hárult. Meg kellett, hogy tervezzék, szervezzék a szentendrei kistérség könyvtári ellátásának sokoldalú és a minőségi elvárásoknak megfelelő, korszerű tevékenységét.

Az elnyert támogatást, előzetes felméréseink alapján, az alábbi fejezetcímekre javasoltuk fordítani:

- Új dokumentumok vásárlására;
- Könyvtári szolgáltatási díjra;
- A SZIKLA integrált könyvtári szoftver és adatbázisának megvásárlására;
- Saját adatbázisok létrehozására, a település könyvtári állományának gépi feldolgozásával;
- Kommunikációs hálózat kialakítására és a szükséges eszközök (telefon, internet-előfizetés, számítógép, perifériák) beszerzésére;
- Könyvtárépület felújítására, könyvtári bútorok beszerzésére.

A következő táblázatban számszerűen is követhető, hogy a fejezetcímek között miként oszlott meg a 9,1 millió forintos normatív támogatás:

Dokumentumbeszerzésre	2 205 000
Szoftvervásárlásra	1 154 000
Könyvtári szolgáltatási díjra	245 000
Adatbázis-épitésre	1 261 000
Számítógépre+perifériákra	1 419 000
Épületfelújításra	1 139 000
Könyvtári bútorokra	1 677 000

A feladatmegosztás eredményeként a Pest Megyei Könyvtár mint ellátó végezte a dokumentumbeszerzést, az új dokumentumok feldolgozását a SZIKLA integrált szoftver segítségével. A települések dokumentumállományából irányításunkkal (és részben munkatársaink közreműködésével) jelentős rekordmennyiség készült el, ez az új dokumentumok adataival kiegészülve már komoly alapját képezi egy tervezett kistérségi on-line katalógusnak. Elképzeléseink szerint ez a Pest Megyei Könyvtár honlapjáról lesz elérhető.

Miként a Váci Kistérségben Szokolyán, a Szentendrei Kistérségben Pilisszentlászlón üdvözölhettük a községi könyvtár újraéledését. Nagy örömmre szolgál, hogy az összes érintett település vezetői és könyvtárosai lelkesen álltak a jó ügy szolgálatába. Ennek köszönhető, hogy bár igen rövid idő (csupán három hónap) állt a rendelkezésünkre, mégis úgy tűnik, minden vállalás teljesíthető lesz az előírt határidőre.

KSZR remények Pest megyében

Mint láttuk, a *mozgókönyvtári* ellátás jelentős eredményeket hozott a társult települések kulturális ellátásában. Véleményünk szerint, amíg az országos normatíva rendelkezésre áll, a kistérségi rendszer jól működtethető. Éppen ezért reménykedünk, hogy Pest megyében (annak ellenére, hogy itt nem sok szoros értelemben vett kistérség található) további kistérségek akarnak és tudnak majd élni ezzel a lehetőséggel.

E reményekre feljogosít az, hogy 2007 októberében a Ceglédi Kistérség önkormányzati vezetőinek kérésére előterjesztést nyújthattunk be a Többcélú Kistérségi Társulás részére, hogy a ceglédi Városi Könyvtárral mint szolgáltatóval, kössön szerződést a *mozgókönyvtári* feladat ellátására. Beadványunkat kedvező visszhang kísérte, de egyelőre többet erről – a szervezés fázisában lévő törekvéstről – nem tudunk mondani.

Ugyanakkor tudomásunk van arról is, hogy hasonló elképzeléseket dédelgetnek már egy ideje a gödöllői kistérség központi könyvtárának vezetői is. Túl az „ál-mokon”, 2006 őszén megtartotta „alakuló ülését” e kistérség könyvtárosainak közössége. Reméljük, hogy közösen majd nagyobb befolyással tudnak lenni a fenntartóikra, hogy azok is társuljanak a könyvtári szolgáltatások fejlesztése érdekében.

Bizakodunk abban, hogy a szobi kistérségben is sikerül leküzdeni azokat az akadályokat, amelyek a mozgókönyvtári célból történő társulás elé gördültek, és Pest megye leghátrányosabb helyzetű régiójában is valódi esélyegyenlőségre tesznek szert az ott élők, legalábbis a könyvtári szolgáltatások tekintetében.

Gerber György

A települési könyvtárak szakfelügyeleti vizsgálatának Győr-Moson-Sopron megyei tapasztalataiból*

Ebben az előadásban – a szervezők megítélésének eleget téve – a megyénkben eddig elvégzett települési könyvtári szakfelügyeleti vizsgálatok legfontosabb tapasztalatainak összegzésére teszünk kísérletet. A rendelkezésre álló húsz percet munkatársammal, Szalai Gábornéval megosztva szeretném felhasználni; úgy gondolom ugyanis, hogy a magam megyei vezető szakfelügyelői „látószöge” mellett érdekes lehet a területi feladatokat szervező, szakfelügyelői munkát nem végző kolléganőm tapasztalata is. Amíg magam a szakfelügyeleti vizsgálatok alkalmával tapasztaltokról, valamint az azokra érkezett közvetlen reagálásokról szólhatok, addig ő arról is számot adhat, milyen hatása volt – volt-e hatása? – a szakfelügyeleti vizsgálatnak egy-egy településen.

Győr-Moson-Sopron megyében 2002-ben 24, az azt követő esztendőben évente 29-30 könyvtári szakfelügyeleti vizsgálat elvégzésére került sor; így 2006 decemberéig 140 községben történt meg a vizsgálat. Ehhez ez év első félévéből további 16 települési könyvtár helyzetét ismerhettem meg, így e sorok írásakor 156 község könyvtári helyzetéről nyerhettem képet – azaz a megye 173 községének közel 90 százalékáról. A vizsgálatok döntő hányadát négy megyénkbeli szakfelügyelő végezte el; a fennmaradó mintegy másfél tucatnyi szakfelügyelet elvégzéséhez öt Veszprém megyei „vendégmunkás” segített be – kizárólag az első két esztendőben. A megyei vezető szakfelügyelő az első két évben Tuba László volt; magam 2004 óta végzem az e megbízással járó teendőket.

A mennyiségre is tisztességes dokumentumhalmazt látva azonnal felmerülhet a kérdés: lehet-e 156 községi könyvtár vizsgálatának dokumentumaiból összegzést készíteni? A kérdés megválaszolása előtt néhány nehézségre mindenképpen szeretném felhívni a figyelmet:

- Bár a „menet közben” szerzett tapasztalatok hasznosításának szándéka dicsérendő, sajnálatos tényként említem, hogy a könyvtári szakfelügyeleti vizsgálat alapjául szolgáló kérdőív a 2002. évi indulás óta több ízben is változott: újabb kérdésekkel egészült ki, illetve a válaszadási lehetőségek köre bővült, módja módosult – így a 156 kérdőív számszerűsíthető adatainak összegzése nem minden esetben lenne elvégezhető;

---

* Az itt következő két előadás 2007. november 7-én hangzott el Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtárban megrendezett Országos szakfelügyeleti konzultációs napon.

- További gondot jelent, hogy az információk egy része a kérdőívhez fűzött, a szakfelügyelő által papírra vetett szöveges megjegyzésekben található – ezek összesítése szinte teljességgel lehetetlen.
- Felgyorsult világunkban nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tény sem, hogy a szakfelügyeleti vizsgálat egy könyvtár működése szempontjából csak „pillanatfelvételt” rögzíthet, az időpontot megelőző történések elbeszélésével – könnyen előfordulhat, hogy a vizsgálat után néhány hónappal már lényeges változások történnek a könyvtár helyzetében (amint arról később nem ritkán értesülünk...).

Az elemzés nehézségeit még hosszan sorolhatnám; ehelyett azonban néhány olyan lényeges – időközben bekövetkezett – változásra szeretnék utalni, amelyek megítélésem szerint jelentős mértékben befolyásolták a szakfelügyelet helyzetét, feladatait.

Vannak a könyvtári szakfelügyeleti kérdőívnek bizonyos pontjai, amelyek esetében az öt és fél év során felvett adatokat számszerűleg már csak azért sem érdemes összesítenünk, mert a közben lezajlott ellentétes irányú folyamatok miatt az adatok szinte „semlegesítik” egymást. Ilyennek érzem például a könyvtárak – és a fenntartók – viszonyulását a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékéhez. Az ennek vezetéséről rendelkező 64/1999. (IV. 28.) Kormányrendelet megjelenése után megindult a küzdelem a „felkerülés” érdekében: 2000 júniusában megyénkből már 35 községi könyvtár szerepelt e jegyzéken, és számuk folyamatosan növekedett a következő esztendőkből is. 2002-től az újjászervezett szakfelügyeleti vizsgálatok során a szakfelügyelők ugyancsak erre bíztatták azon településeket, ahol a működési feltételek némi javításával, de mindenképp az „alaplokumentumok” elkészítésével, illetve megújításával ez a cél elérhetőnek mutatkozott. A folyamat eredményeképpen 2004 decemberében megyénkből 137 községi könyvtár és 3 „községi fiókönyvtár” szerepelt a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékén – azaz mindössze 36 községi könyvtár nem! Ez utóbbi adat azt is mutatja, hogy a szakfelügyelők nem „mindenáron” szorgalmazták a felkerülést – jónéhány esetben éppen azt fogalmazták meg, hogy a fenntartó aligha tudja teljesíteni a nyilvános könyvtárral szemben támasztott törvényi előírásokat; ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a 137 községi könyvtár felkerüléséhez jelentős mértékben hozzájárult a szakfelügyelet „hozzáállása” is.

A 2005 nyarától, a többcélú kistérségi társulásokon keresztül lekérhető könyvtári normatív támogatással megnyíló új lehetőségekről és azok hatásáról itt és most aligha kell részletesebben szólnom; csupán arra szeretnék utalni, hogy ezek lényeges változásokat kellett eredményezzenek a szakfelügyelet szemléletében is. 2005 őszén már „óvatosabbak” voltunk a „Jegyzék” ügyében, a következő év elejétől pedig már alternatív megoldási lehetőségként fogalmaztuk meg a nyilvános könyvtár fenntartását – részletezve az ezzel járó feladatokat és kötelezettségeket –, illetve a könyvtári szolgáltató hely szolgáltatás megrendelésével történő működtetését. Aligha hihetjük, hogy az azóta bekövetkezett – Szalai Gáborné által részletesebben ismertető – változások a mi szemléletváltásunknak tudhatók be; abban viszont biztosak lehetünk, hogy némi szerepe annak is volt ezekben!

Másik fontos kérdésként szeretném említeni a települési könyvtárak szervezeti formájában bekövetkezett változásokat, illetve egyáltalán: a szakfelügyelet viszo-

nyulását a szervezeti formához. A vizsgálatok újraindulásakor megyénkben a legtöbb községi könyvtár szervezetiileg önálló intézményként működött; viszonylag alacsony volt a más intézménnyel összevontan működő községi könyvtárak száma. A korábbi évek szakfelügyeleti vizsgálatainak dokumentumaiban gyakran találunk utalást arra: a kisebb településeken – az erők szétforgácsolása helyett – célszerű lenne a községi és az iskolai könyvtár integrációja! Az említett szempontot elfogadva azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül az integráció veszélyeit sem: a működéssel kapcsolatos problémákra, a felnőtt lakosság „odaszoktatásának” nehézségeire vagy az iskola tetőterében elhelyezett integrált könyvtár megközelítésének az idősebbek számára sokszor lehetetlen voltára itt csak utalva, pusztán egyetlen problémát szeretnék kiemelni: a községi iskolák megszűnésének az utóbbi években, sajnos, egyre inkább felgyorsuló folyamatát! Az általános iskola megszűnése – és ennek következményeként az épület esetleges funkcióváltása – nem csupán a könyvtár szervezeti formájának megváltozásához vezethet, de kényszerű költöztetését is jelentheti!

Az erők egyesítésének jegyében születtek a könyvtár és a teleház, vagy a könyvtár és az eMagyarország-pont egymás közelében történő elhelyezését, esetleg a ket-
tő egyesítését szorgalmazó szakfelügyelői javaslatok is. Megvalósításukra – amint a példák-ból látni fogjuk – jó és kevésbé elfogadható megoldások egyaránt születtek...

A szakfelügyelet által megfogalmazott javaslatok sorát idő hiányában nem részletezhetem; azok néhány fontosabb csoportjára, illetve az időközben bekövetkezett lényegesebb változásokra szeretnék csupán utalni. Így például arra, hogy a könyvtár működési dokumentumaival kapcsolatos észrevételek az utóbbi mintegy két évben – a nyilvános könyvtárak számának radikális csökkenésével összefüggésben – háttérbe szorultak; előtérbe kerültek viszont – az anyagi lehetőségek bővülésével – a könyvtár megfelelőbb elhelyezésére, berendezésének felújítására, informatikai fejlesztésére vonatkozó javaslatok. A könyvtári szolgáltatás megrendelésével az érintett könyvtárak állománygyarapítása – amelynek milyensége korábban gyakran volt a szakfelügyelői kritika tárgya – egyenletesebbé és magasabb színvonalúvá vált; az újonnan beszerzett állomány feldolgozása is biztosított a szolgáltatást nyújtó nagyobb könyvtárakban; hosszabb távra viszont problémát fog még jelenteni a visszamenőleges adatbevitel megoldása. A szakképzett könyvtáros alkalmazását már csak a nyilvános könyvtárak rohamosan csökkenő számú csoportjában kérheti számon a szakfelügyelet; érdemes megjegyezni, hogy e téren a korábbi években értünk el kisebb eredményeket: jónéhány megyénkbeli könyvtárban a szakfelügyelet biztatására vágott neki az addig szakképzetlen munkatárs – fenntartója támogatásával! – a megyei könyvtár által évenként indított könyvtárosasszisztens-tanfolyam elvégzésének, hogy annak sikeres befejezése után közülük többen azonnal megkezdjék főiskolai könyvtár szakos tanulmányaikat is... Szinte folyamatosan szerepel viszont a szakfelügyelői javaslatok között a könyvtár nyitva tartási idejének növelése – nyilvános könyvtár és könyvtári szolgáltató hely esetében egyaránt.

Ugyancsak gyakran kellett figyelmeztetnünk a fenntartót az állomány „megtisztításának” szükségességére, valamint az állományellenőrzés – sokszor hosszú évek óta – esedékes voltára. Ez utóbbival kapcsolatos tapasztalataink alapján két apró megjegyzés kívánkozik ide:

- Kissé túlzónak tűnik a törvény szigora: kisebb könyvtárakban – ha más ok nincs rá – ritkábban is elegendőnek tartanánk az állományellenőrzés elvégzését.
- Bár a javaslatot a fenntartó számára fogalmazzuk meg – hiszen az ő kötelessége a törvényi előírások betartása –, a megvalósítás a könyvtári szolgáltatást nyújtó megyei vagy városi könyvtár munkáját gyarapítja; de önálló könyvtár is gyakran kéri ehhez a megyei könyvtár szakmai segítségét – viszont e könyvtárak lehetőségei is végesek...

Számos esetben kényszerülünk a fenntartó figyelmét apróbb – vagy legalábbis anyagi vonzatát tekintve kisebb – hiányosságokra is felhívni. Gyakran kell például figyelmeztetnünk arra: a könyvtárnak otthont adó épület falán jó lenne elhelyezni egy erre utaló külső feliratot (táblát), a nyitva tartási idő feltüntetésével! Ha már eligazító tábla a község utcáin-terein úgysem hívja fel a könyvtár helyére a figyelmet...

A könyvtárosnak címzett javaslatok között gyakran hívtuk fel a figyelmet a településre és környékére vonatkozó dokumentumok összegyűjtésének, megőrzésének és hozzáférhetővé tételének fontosságára – talán nem eredménytelenül; a könyvtárközi kölcsönzés népszerűbbé válásában viszont számszerűleg is mérhető a szakfelügyelet ezirányú munkájának eredménye! Sokszor tartottuk fontosnak a könyvtári szolgáltatások településen belüli népszerűsítésének szorgalmazását, különösen a felnőtt lakosságra kiterjedően, a helyi nyomtatott és elektronikus sajtó lehetőségeit is felhasználva.

A tapasztalt „apróbb” hiányosságokról itt nem szólnék; szeretnék viszont röviden kitérni a pozitív tapasztalatokra. Számos községi könyvtárban találkozhattak a szakfelügyelők munkájukat lelkesen és pontosan, esetenként több évtizede végző könyvtárosokkal, akik mindent megtesznek a településen élők könyvtári ellátásának biztosításáért, a sokszor mostoha körülmények között erejükön felül is. Olyan elkötelezett könyvtárosokkal, akik a nyitva tartási időn túl is kinyitják a könyvtárat, ha valaki emiatt bekopog lakásuk ajtaján; akik a könyvtárközi kölcsönzést – a folyamatot gyorsítandó – személyesen is lebonyolítják olvasóik kérésére; akik nemcsak könyvvel és információval szolgálnak az érdeklődőknek, de igyekeznek segíteni kisebb ügyes-bajos dolgaik intézésében is; akik lelkes és eredményes pályázatírói tevékenységükkel lényegesen hozzájárulnak a könyvtár állományának vagy éppen berendezésének javításához; akik sokszor családtagjaikat is bevonva bővítik a könyvtári szolgáltatások körét és idejét; akik a kölcsönzés és az információszolgáltatás lebonyolításán túl számos egyéb feladatot – rendezvények szervezése, kiállítások rendezése, rendhagyó órák tartása, vetélkedők lebonyolítása, faluújság szerkesztésében való részvétel (vagy éppen könyvismertetések írása a faluújságba) stb. – is elvállalva igyekeznek a tőlük telhető leghatékabban nyújtani! A szakfelügyelők által készített beszámolók alapos áttanulmányozása után ezért néha odakerült a könyvtárosnak címzett javaslataim végére még egy ilyenforma megjegyzés is: „Végezze munkáját az eddigi lelkesedéssel és pontossággal!”

A szakfelügyeleti vizsgálatok hatása – véleményem szerint – három területen mérhető le. Közülük elsőként a kérdőívre érkezett reagálásokra utalnék. A szakfelügyelő által kitöltött kérdőívet a hozzá fűzött szöveges megjegyzésekkel, va-

lamint a vezető szakfelügyelő javaslataival minden esetben megküldjük az érintetteknek: a fenntartót képviselő jegyzőnek vagy polgármesternek, a könyvtárosnak, valamint integrált könyvtár esetén az intézmény vezetőjének – reagálásukat kérve. Az első években viszonylag kevés reagálás érkezett, azok jó része is újabb felszólítás eredményeképpen; az utóbbi időben legalább minden második megérkezik a kért határidőre. A válaszok többsége egy-két mondatos: a dokumentum tartalmával egyetértenek, a benne foglaltak megfelelnek a valóságnak; a javaslatokat köszönik. A valamivel bővebb tartalmúak ígéretet tesznek egy-két változtatásra, esetleg már folyamatban lévő előrelépésről tájékoztatnak. A vitatkozó reagálás ugyanolyan ritka, mint a bővebben elemző.

Lényegesen többet tudhatunk meg a szakfelügyelet hatásáról az utóvizsgálat elvégzésekor. Magam eddig mintegy két tucatnyi esetben tehettem ennek keretében kísérletet a változások regisztrálására; tapasztalataim tömör összegzésére előadásom teljes időkerete is kevés lenne. A szakfelügyeleti vizsgálatkor megfogalmazott vezető szakfelügyelői javaslatok megvalósulását illetően többnyire kedvező tapasztalatokat szerezhettem: számos helyen végeztek el az esedékes álmányellenőrzést és selejtezést, látványosan fejlődött az informatikai eszközpark, több könyvtárban megindult a visszamenőleges adatbevitel, esetenként a könyvtár elhelyezése is javult, berendezésének megújítása is megkezdődött stb. – nyilvánvalóan nem csupán a szakfelügyeleti vizsgálat hatásának köszönhetően, de talán nem is attól teljesen függetlenül. Örömmel állapíthattam meg, hogy néhány településen a szakfelügyelet időpontjában szünetelő könyvtári szolgáltatás – hosszabb-rövidebb kihagyás után – újraindult. Ugyanakkor tapasztalnom kellett azt is, hogy a problémák egy része újratermelődik: hogy néhány településen a korábban működő könyvtár éppen ottjártamkor nem működött, vagy a két időpont között volt kisebb-nagyobb kimaradás működésében. Az okok helyenként teljesen egyediék, néhány jelenség azonban tipikusnak is mondható. Az utóbbiak közül – a néhány helyen életveszélyessé vált épület mellett – a könyvtáros hiányát szeretném kiemelni, megemlítve egy érdekes – és számomra döbbenetes – adatot: a 2004–2006-ban általam szakfelügyeleti utóvizsgálat keretében felkeresett 19 községi könyvtár közül négyben éppen nem volt könyvtáros; míg a további 15 könyvtár kétharmadában változott a két vizsgálat között eltelt három-négy év alatt a könyvtáros személye – az egyik településen közben kétszer is! Bár ezen adatokból általánosabb, a megye összes községi könyvtárára kiterjeszhető következtetést aligha vonhatunk le, annyit mindenképpen jeleznek: a községi könyvtárosok körében meglehetősen magas a fluktuáció, és ez nagymértékben veszélyezteti a könyvtári szolgáltatások folyamatosságát! Ugyanakkor megerősíteni véljük általuk a bevezetőben tett, a szakfelügyeleti vizsgálat „pillanatfelvétel”-jellegére utaló megállapításunkat is!

A szakfelügyeleti vizsgálatok hatásának harmadik – minden bizonnyal legjobban mérhető – területe a települési könyvtárakat segítő könyvtárosok napi munkája; erről szóljon a nálam e témában sokkal „illetékesebb” munkatársam, Szalai Gáborné!

Közös előadásunkból – reményeink szerint – a kedves jelenlévők képet kaphattak a Győr-Moson-Sopron megyében az elmúlt években lezajlott könyvtári szakfelügyeleti vizsgálatok legfontosabb tapasztalatairól. Természetesen sok mindenről szólhattunk volna még; azonban végezetül csupán három – általam nagyon fontosnak tartott – kérdést szeretnék megfogalmazni!

- Mit javasoljon a szakfelügyelet azon települések fenntartóinak, amely településeken nem működik könyvtár, illetve könyvtári szolgáltató hely? Akik a könyvtárbuszos szolgáltatás elindulására vártak, attól remélték a település könyvtári ellátásának megoldását? Az esetleg évtizedek óta nem gyarapított könyvtárak „leporolásával” alapozzák meg a XXI. század elvárásainak megfelelő modern könyvtárakat? És mi legyen azokkal a községekkel, amelyekben „emberemlékezet óta” nem működött könyvtár? Csér, Gyalóka, Vadosfa, és a többi, száz fő alatti lélekszámú, vagy azt éppen csak meghaladó település kövesse a 68 lakosú Cakóháza példáját: kezdje el kialakítani – a könyvtári normatív támogatás felhasználásával, nulláról indulva – könyvtári szolgáltató helyét? A kérdés fontos és mielőbb eldöntendő, hiszen e települések egy része már kapja, mások igényelni szeretnék a könyvtári normatív támogatást, évente milliónál nagyobb összeget – jó lenne ezt a nem kis pénzt a lehető leghasznosabban elkölteni!
- További kérdés: milyen követelményeket támaszthat a szakfelügyelet a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékén nem szereplő, könyvtári normatív támogatásban részesülő könyvtári szolgáltató helyekkel szemben? Mivel tudjuk elérni, hogy a pénz valóban a könyvtári szolgáltató hely működési körülményeinek és szolgáltatásai színvonalának emelésére használtassék fel? Hogy ne mondhassa a fenntartó: ő már eleget költött a könyvtárra – jó lesz az a pénz más célokra is!
- Végezetül: mi fogja ösztönözni a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékén még fent levő községi könyvtárakat, hogy inkább a nyilvános könyvtárral szemben támasztott követelmények teljesítését válasszák, mint a „lekérés” egyszerűbb és lényegesen több pénzt hozó útját? Mivel lehet, mivel lehetne vonzóvá tenni a községi könyvtárak számára a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékét?

E kérdések továbbgondolását is kérve, köszönöm megtisztelő figyelmüket.

Horváth József

Szakfelügyelet és a területi munka

Megyénkben, Győr-Moson-Sopronban a szakfelügyelet és a területi feladatok ellátása szorosan egybekapcsolódik, ugyanakkor szét is válik.

2002-től 2004-ig Tuba László volt a vezető szakfelügyelő, 2004-től Horváth József. Mindkettőjük véleménye megegyezett abban, hogy aki a Módszertanban dolgozik, területi munkával foglalkozik, az ne végezzen szakfelügyeleti vizsgálatokat. Ennek az álláspontnak nagyon egyszerű magyarázata van. A szakfelügyelők által javasolt feladatok nagy részét – a szakmai munkát – a területi munkát végző kollégáknak kell megvalósítaniuk. Furcsa és ellentmondásos lenne, ha egyszer

szakfelügyelőként, másszor pedig módszertanosként jelennék meg a településen. Ha saját magunknak adnánk feladatokat. Győr-Moson-Sopron megyében tehát a területi feladatok ellátásában részt vevő kollégák nem végeznek szakfelügyeleti vizsgálatot.

Ugyanakkor a szakfelügyeleti munkában való részvételünk már a vizsgálatok éves tervezésénél kezdődik. Az évente megvizsgált 25-30 település a mi javaslatunk alapján került be a tervbe. Koncepciónk az volt, hogy először azok a települések kerüljenek górcső alá, ahol probléma van, ugyanakkor lehetőség nyílna az előrelépésre; ahol a mi jelenlétünk kevés, ahol a fenntartónál esetleg nagyobb szava van a minisztériumi megbízólevéllel érkezőnek, mint a területi feladatokat végző könyvtáros kollégának.

A szakfelügyelők munkáját segítő, minden településről összeállítunk egy anyagot, amelyben az általuk vizsgált településről, illetve könyvtáráról szóló legfontosabb információkat közöljük. Kezdve a település lélekszámától a könyvtár működésén keresztül, a kérdőívben szereplő statisztikai adatokon túl az utolsó öt év központi támogatásáig. A feljegyzés végén röviden összefoglaljuk a könyvtárról alkotott véleményünket, és felhívjuk a szakfelügyelő figyelmét az általunk fontosnak ítélt megvizsgálandó kérdésekre, például: kistérségi normatíva felhasználása, statisztikai adatok pontatlansága, rossz működési körülmények, nem megfelelő nyitva tartási idő stb.

Szoros együttműködéssel készül el a településeknek szóló javaslat tétel is. A szakfelügyeleti kérdőív elkészülte és a szakfelügyelő javaslata után a vezető szakfelügyelő tájékoztat bennünket a javaslatokról, mi is megtehetjük észrevételeinket. Közös alakítjuk a megye könyvtárfejlesztési koncepcióját.

Győr-Moson-Sopron megye nem aprófalvas megye, de alapvetően a kistelepülési megyék közé sorolandó. A 173 község közül 100 településen a lakosság lélekszáma 1000 fő alatt van. Nálunk nagyközségnek számít a 2891 lakosú Beled vagy a 2169 lakosú Bősárkány. A KSZR koncepcióban ezek még a mozgókönyvtári ellátást igényelhető települések közé számítanak, nálunk viszont azok, ahol a törvényben előírt, a nyilvános könyvtárak jegyzékén történő fentlét kritériumainak meg kell felelni. Ez így is van, ennek eleget tesznek.

A hat nagyközségi könyvtárat a 2002. évi szakfelügyelet vizsgálta. Voltak elmarasztaló észrevételek, például a jogi dokumentációk aktualitásáról, az állománygyarapítás összegéről, a nyitvatartási időről. A szakfelügyelők a legnagyobb lemaradást az informatikai fejlesztésben és az állomány számítógépes felállításában tapasztalták.

A szakfelügyeleti vizsgálatok után a fenntartók a megyei könyvtár munkatársainak segítségét kérték. Milyen programot vásároljanak, milyen módszerrel induljon a visszamenőleges adatbevitel? Segítsük kivonni az állományból az elavult és elhasználdott dokumentumokat, támogassuk őket az állományellenőrzés lebonyolításában és még sok minden másban.

A legfontosabb előrelépés, hogy a hat település közül öt helyen vásároltak könyvtári szoftvert, és az újonnan beszerzett dokumentumokat ebben dolgozzák fel. A visszamenőleges adatbevitel is elkezdődött, illetve folyamatosan történik. Az előrelépés nem csak a szakfelügyeletnek és a megyei könyvtárnak köszönhető; a helyi önkormányzatoknak is akarni kellett a fejlesztést. Sok minden a könyvtároson és az önkormányzaton múlik. Az is megállapítható, hogy szűkös az ön-

kormányzatok anyagi lehetősége, és sajnos, a központi támogatásokból is kevés jut számukra. Az érdekeltségnövelő támogatás minden évben kevesebb lesz. Az utóbbi évek pályázati lehetőségei is beszűkültek.

A többi községi könyvtár esetében nagyon sok szakfelügyeleti javaslatban szerepel, hogy kevés a községi könyvtárak nyitva tartási ideje. Kistelepülések megyéként ez heti egy-két óra, illetve négy-hat óra nyitva tartást jelent. Az elmúlt években ezen több helyen változtattak. Általános tapasztalat, hogy a könyvtár nyitva tartási idejét növelni csak úgy tudják, ha a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat összekapcsolják más feladatokkal. Példaként említeném Kimlét, ahol az eMagyarország-pontot a könyvtárba telepítették, így a nyitvatartási idő heti hat órától 16-ra emelkedett és mind a két feladatot a könyvtáros látja el.

Sajnos, negatív példa is van. A település megnevezése nélkül: egy épületben két egymásba nyíló helyiségben csak mobil elválasztással működik az eMagyarország-pont és a könyvtár, külön nyitvatartási idővel és külön személylyel. Ezt még fokozhatjuk azzal a példával, ahol egy helyiségben külön nyitva tartási idővel, külön személyzettel működik az eMagyarország-pont és a könyvtár. Mondjuk a fenntartóknak, hogy ez nemcsak szakmailag helytelen, de még gazdaságtalan is. A szakfelügyelet is ugyanezt mondja, de változtatás nem történik. Nagyon fontosnak tartanám az ilyen esetekben, hogy a szakfelügyeletnek ne csak javaslattevői joga legyen; jó lenne valamilyen eszköz a szakfelügyelők kezében, amellyel nagyobb nyomást gyakorolhatnának a fenntartókra. Sajnos, javaslatom nincs, hogy mi lehetne ez a szankció.

Van egy település megyénkben, amelyre szeretném felhívni a figyelmet! Und község. Sopron és Kőszeg között az Alpokalján helyezkedik el, az osztrák határtól két kilométernyi távolságra. Csak egy-két adatot mondanék róluk. 365 lakosából 208 regisztrált használó – a lakosság 57 százaléka; a könyvtár heti 7 napon 26 órát tart nyitva. Minden technikai feltétellel rendelkezik. Azt gondolom, sok szakfelügyelő álma, hogy ilyen könyvtárba menjen vizsgálgatni. Ugyanakkor bajban is lenne a javaslatok megfogalmazásánál.

Sok helyen javasolt a szakfelügyelet selejtezését, állomány-ellenőrzést is, és voltak csak az adott könyvtárra jellemző, csak rájuk vonatkozó javaslatok. Szeretnék megemlíteni két olyan szakfelügyeleti javaslatot, amely szinte minden könyvtárnál jelentkezett, ezért úgy gondoltunk, hogy rögtön tenni kell valamit a jobbítás érdekében. Az egyik az ODR-szolgáltatások népszerűsítése. 2003-ban „Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer és a könyvtárközi kölcsönzés” címmel továbbképzést szerveztünk megyénk községi könyvtárosainak. A továbbképzés után megnőtt a könyvtárközi kölcsönzések száma. A másik, a szakfelügyelők által szinte minden könyvtárnál megfogalmazott javaslat az volt, hogy fordítsanak kiemelt figyelmet a településre és környékére vonatkozó helyismereti dokumentumok gyűjtésére. 2004. év őszén szakmai továbbképzést szerveztünk „Információ és helyismereti gyűjtemény a kistelepülések könyvtáraiban” címmel. A továbbképzésen minden kolléga kapott egy füzetecskét, ennek címe önmagáért beszél: *Mit gyűjtünk? Miből tájékozódjunk? Segédlet Győr-Moson-Sopron megye községi könyvtárosai számára helyismereti gyűjteményük kialakításához és a helyismereti tájékoztatáshoz.* A szakfelügyelet és a térségi szolgáltatás hatása, kölcsönhatása jól érzékelhető volt. A szakfelügyelet javasolt, a megyei könyvtár cselekedett: továbbképzést szerveztünk. A következő években a szakfelügyelet már érezte

vállalni a busz működési költségeit, ezért e szolgáltatás egyelőre hiányzik a palettáról. Nem mondtunk le róla. Ezt javasolja a szakfelügyelet is. A települések továbbra is várják. Az 52 lélekszámú Cséren vagy a 68 fős Cakóházán könyvtári szolgáltatás tekintetében megoldást a könyvtárbusz jelentene.

Megyénkben a szakfelügyelet és a területi munka együttműködése a partnerségre épül. Mint a területi munkával foglalkozó osztály vezetője, úgy gondolom, hogy fontos a szakfelügyelet; nekünk ugyan sok plusz feladatot adott, ugyanakkor sokat segített mind a napi munkánkban, mind a megye könyvtárfejlesztési koncepciójának kialakításában, megvalósításában.

Azt is gondolom, hogy a fontossága mellett a felelőssége is nagy!

Szalai Gáborné

Esélyteremtés az információhoz való hozzáférésben

Hangoskönyvtári szolgáltatások a Szentés Városi Könyvtár Kht.-ban

Előzmények

A Szentés Városi Könyvtár Közhasznú Társaságot 1997-ben hozta létre Szentés Város Képviselőtestülete, azonban tényleges működését csak 1998-ban, a könyvtár új épületbe költözését követően kezdte meg.

Már az épület (a korábbi zsinagóga) átalakításánál fontos szempont volt az esélyteremtés: mozgássérült olvasóink épületbe történő bejutását, illetve épületen belüli közlekedését lift segítette.

Látásukban sérült olvasóink könyvtári ellátását egészen 2003-ig csak könyvtárközi kölcsönzés révén tudtuk megoldani. 2003-ban a helyzet szerencsésen megváltozott: miután az Európai Unió ajánlására a 2003-as esztendő Magyarországon is a fogyatékkal élők évének nyilvánították, jelentős pályázati források váltak hozzáférhetővé – többek között hangoskönyvtárak kialakítására is.

Hangoskönyvtár születik: a szolgáltatás pénzügyi háttere

A Hangoskönyvtár kialakítását és fejlesztését jelentős részben pályázati támogatások révén tudtuk biztosítani. Támogatóink között elsőként a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakmai Kollégiumát kell kiemelnünk – a Kollégium 2003-ban látásukban sérült olvasók ellátásának javítására írt ki pályázatot. A pályázaton elnyerhető maximális összeg (50 százalék önrész biztosítása esetén) nettó 200 000,- Ft volt. Úgy éreztük, hogy ezt a lehetőséget mindenképp meg kell ragadnunk, hiszen

olvasóink jelentős százalékát alkotják az idős, rosszul látó korosztály tagjai; vak olvasóink számára pedig kizárólag könyvtárközi kölcsönzéssel tudtuk biztosítani a művelődésükhöz szükséges hangoskönyveket, illetve (igény esetén) a Braille-írá-
sos műveket. Könyvtárunk elnyerte a Kuratórium, illetve a fenntartó önkormányzat támogatását, így nettó 400 000,- Ft értékben vált lehetővé öregbetűs- és Braille-írá-
sos művek, valamint hangoskönyvek beszerzése.

2005-ben az állomány további bővítését a SanomaBudapest Kiadó félmillió for-
rintos támogatásából tudtuk megoldani.

A Hangoskönyvtárban hozzáférhető kiadványok

A Hangoskönyvtárban papíralapú, CD-n hozzáférhető, továbbá elektronikus
dokumentumok használatát tudjuk ajánlani.

Papíralapú kiadványok

Gyengénlátó olvasóink számára megvásároltuk a Fekete Sas Kiadó „Öregbetűs
könyvek”, valamint a Ponte Press Kiadó „Nagyító – Klasszikusok” című sorozá-
tának darabjait. Az öregbetűs könyveket a földszinten elkülönítve találhatják meg
olvasóink. Előfizettük továbbá a „Vakok világa” című folyóirat síkfírásos válto-
zatát is.

Az Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központ felajánlásának kö-
szönhetően Braille-írá-
sos formában hozzáférhetővé váltak „A vakok esélyegyen-
lőségéért” program keretében megjelent ET-dokumentumok is.

Hangoskönyvek

A hangoskönyvek beszerzésénél két szempontot vettünk figyelembe. Egyrészt
azt, hogy a korábbi években lehetőségünk nyílt jó minőségű lejátszóberendezések
vásárlására; másrészt pedig, hogy a CD-n rögzített anyagok jobb minőségű fel-
vételeik és hosszabb élettartamuk miatt állománygyarapítási szempontból előnyö-
sebbek, mint a hangkasszettek.

Szerencsére a pályázati támogatások megjelenésével párhuzamosan a kiadók
jelentős része felismerte a hangoskönyvekben rejlő lehetőségeket, így egyre több
– olvasóink által is keresett – regény vált hozzáférhetővé CD-n.

A kiadókkal (Hungaroton Records Kft., Kossuth Kiadó, Titis Kiadó, E.Z.S. Mu-
sic, Petőfi Irodalmi Múzeum, Filmmúzeum) történt előnyös megállapodásoknak
köszönhetően, már az első évben mintegy 160 hangzódokumentum került intézmé-
nyünk Hangoskönyvtárába. Ezek kb. 90 százaléka gyűjteményes mű, amely több
irodalmi alkotást tartalmaz.

A megvásárolt dokumentumok elsősorban a klasszikus szépirodalmi adaptációk:

- *versek*: magyar költők alkotásai a teljesség igényével Janus Pannoniustól nap-
jainkig, valamint válogatva a világirodalom jelentős lírai művei (Szapphó,
Villon, Schiller, Goethe és mások);
- *prózai művek*: főként a XX. század legkeresettebb magyar művei (Karinthy
Frigyes, Márai Sándor, Szerb Antal és mások alkotásai);
- *mesék*: kiválasztásuknál arra törekedtünk, hogy a 14 éven aluliak számára
(akik városunkban csak nálunk juthatnak hozzá hangzóanyagokhoz) hozzá-

férhetővé tegyük a klasszikus külföldi meseírók (Grimm testvérek, Andersen, La Fontaine) művei mellett a legnépszerűbb magyar meséket is (Móra Ferenc, Lázár Ervin, Csukás István). Célunk volt az is, hogy ne csak magyar, hanem más népek mesegyűjteményei is színesítsék állományunkat, ezért pl. Benedek Elek gyűjtései mellett cigány és arab mesék is megtalálhatóak.

- **drámák:** elsősorban a középiskolai kötelező olvasmányok feldolgozásai (*Rómeó és Júlia, Az ember tragédiája, Csongor és Tünde*).

A szépirodalmi művek neves előadók (pl. Latinovits Zoltán, Ruttkai Éva, Sinkovits Imre), illetve a szerzők (Németh László, Kányádi Sándor és mások) saját tolmácsolásában hallgathatók meg.

Az olvasóterem szintjén kialakított Hangskönyvtár állománya intézményünk elektronikus katalógusa mellett honlapunkon (a <http://vksz.hu/cd.html> oldalon) is megismerhető; nyomtatott katalógusa pedig a Magyar Vakok és Gyengénlátók Csongrád Megyei Egyesülete Szentesi Szervezeténél is megtekinthető.

Elektronikus dokumentumok – számítástechnikai eszközök

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 2005-ben, illetve 2006-ban is pályázati kiírásokkal támogatta a vak és gyengénlátó olvasók számára felolvasó szoftverrel ellátott, internetkapcsolattal rendelkező számítógépek beszerzését. A megítélt támogatásoknak köszönhetően ma már két ilyen számítógép áll látásukban sérült olvasóink rendelkezésére.

A fejlesztések eredményeként meg tudtuk oldani, hogy vak és gyengénlátó olvasóink naprakész információkhoz is hozzájuthassanak – kihasználva az internetben rejlő lehetőségeket.

Szolgáltatásaink

A Hangskönyvtár által kínált lehetőségeket látásukban sérült olvasóink térítésmentesen használhatják. Legnépszerűbb szolgáltatásaink:

- hangskönyvek kölcsönzése, illetve
- helyben használata;
- elektronikus dokumentumok és az internet használata (igény esetén informatikus segítségével);
- könyvtárközi kölcsönzés (értve ezen a hangskönyvek kérését, illetve küldését egyaránt).

Terveink

2003 óta több alkalommal, sokszor személyesen propagáltuk új szolgáltatásunkat, amely a lakosság egyre nagyobb csoportja körében vált ismertté. Ezt a PR-tevékenységünket a jövőben is folytatni és erősíteni akarjuk. Még szorosabbra szeretnénk fűzni a kapcsolatot a Vakok és Gyengénlátók Csongrád Megyei Egyesülete Szentesi Szervezetével, hogy minden rászoruló megismerhesse a könyvtárban igénybe vehető szolgáltatások minél teljesebb körét.

Emellett keressük a forrásokat a technikai eszközök fejlesztéséhez (szeretnénk Braille-nyomtatót, kölcsönözhető discmaneket vásárolni) és természetesen a Hangskönyvtár állományának folyamatos bővítéséhez.

Összegzés

Természetesen egy új szolgáltatás elindítása, egy új célközönség elérése sohasem könnyű, egyik pillanatról a másikra sikert hozó feladat. Az elmúlt néhány év alatt azonban sikerült nagyon jó személyes és munkakapcsolatot kialakítanunk Vakok és Gyengénlátók Csongrád Megyei Egyesülete Szentesi Szervezetével. Új szolgáltatásainkat először a fiatalabb korosztály kezdte használni, majd (részben az ő pozitív visszajelzéseiknek is köszönhetően) az idősebbek is „rákaptak”, és mára közülük is sokan rendszeres használói gyűjteményünknek.

A szabadidős olvasás mellett speciális igények is gyakran felmerülnek, ezeket azonban a ma megjelenő hangskönyvek csak részben tudják kielégíteni:

- a fiatalabb korosztály tagjai rendszeresen keresik a tanulmányaikhoz kapcsolódó műveket, amelyek közül sajnos, csak a szépirodalmi munkákat tudjuk számukra biztosítani – tankönyveket, nyelvkönyveket nem;
- korosztálytól függetlenül igény lenne szakirodalmi hangskönyvekre (első-sorban útleírásokra, történelmi témájú könyvekre), ezekből nagyon szegényes a jelenlegi könyvpiaci kínálat;
- a több CD-n megjelenő művek estében vak használóink számára az is problémát jelent, hogy általában nem megfelelően tapintható a CD-k sorszáma, így vagy látó családtag, ismerős segítségét kell kérni, vagy csak több próbálkozás után sikerül a megfelelő számú CD-t elindítani.

Reményeink szerint a látássérült használók visszajelzései eljutnak a könyvkiadókhoz is, és a jövőben a felmerült kérdések egy része – például a CD-k jelölése, vagy a látó használók számára is érdeklődésre számot tartó szakirodalmi témájú hangskönyvek kiadása – megoldódik.

Nagy Enikő

JELENTKEZÉSI FELHÍVÁS

A DEBRECENI EGYETEM INFORMATIKUS KÖNYVTÁROS SZAKÁRA

A Debreceni Egyetem Informatikai Kara az előző évhez hasonlóan a 2008/2009-es tanévre az informatikus könyvtáros alapképzési (BA) szakot levelező tagozaton is meghirdeti, amelyre érettségi biotokában lehet jelentkezni. Felvételi vizsga nincs. A képzés költségterítéses, időtartama hat félév, a megszerezhető szakképzettség könyvtáros, a Magyar Akkreditációs Bizottság által támogatott *webprogramozó szakirányon*.

A jelentkezés módjáról, a felvehető hallgatók számáról, a költségterítés összegéről és egyéb tudnivalókról a „Felsőoktatási felvételi tájékoztató, 2008. szeptemberben induló képzések” című kötet 330. oldalán olvashatnak. A jelentkezés határideje: **2008. február 15.** Várhatóan a nyári hónapokban pótfelvételre is lesz lehetőség. További részletesebb felvilágosítás a Debreceni Egyetem Informatikai Karán, illetőleg a szakot közvetlenül gondozó Könyvtár-informatikai Tanszék munkatársaitól kérhető.

Tisztelettel várjuk a kollégákat egyetemünkön!

Nem hagyományos könyvtári dokumentumok az OSZK Kisnyomtatványtárában: a gyászjelentés-gyűjtemény

A nem hagyományos, azaz nem könyvszerű dokumentumok között kiemelkedő a gyászjelentés-gyűjtemény és annak jelentősége. Gyűjteményünk a nyomdai köteles példányokból, jelentős magángyűjteményekből, magánlevéltárak anyagából állt össze. E cikkben röviden rávilágítunk a gyűjtemény kultúrtörténeti fontosságára, értékeire, és részleteiben beszámolunk a gyűjtemény mikrofilmezése céljából elvégzett feldolgozó munkáról és a további kutatások menetéről.

A gyászjelentések

A gyász a szeretett, tisztelt személy elvesztése miatt érzett fájdalom, illetve szomorúság. A **gyászjelentés** olyan magánéleti dokumentum, amely valakinek a haláláról értesít. A szó hallatán arra számítunk, hogy fekete keretben, néhány sorban tudatják velünk az elhunyt nevét, a temetés időpontját, felsorolják az elhunytat gyászoló családtagokat. Régebbi korokban azonban sokkal személyesebb hangvételű levelek, jelentések adták tudtunkra a gyász hírt.

Mit tudhat meg a mai kor embere az elmúlt évszázadok gyászjelentéseiből? A gyászjelentések elsősorban családkutatói célokat szolgálnak, de használják lexikonszerkesztők a sok-sok pontatlan halálozási adat helyesbítésére, életrajzírók, történeti és szociológiai munkák szerzői, nyomdatörténészek, bibliográfia-szerkesztők és vízjelkutatók is. Fontos művelődéstörténeti, vallási, és nyelvmélekek. A XVIII–XIX. századi szomorúleveleket lezáró pecsétek kutatói a családi pecséteket tanulmányozzák, a betűkészlet alapján a nyomdakutatók meghatározzák, melyik nyomda nyomtatta, vagy mely nyomda készletével készült a dokumentum. A papírt átvilágítva a vízjelkutatók meg tudják határozni azt a papírmalmot, ahonnan a gyászjelentés anyaga származik. Családtörténeti munkák készültek az arisztokrata családokról, de polgári családok teljes családtörténete is felrajzolható a gyászjelentések és a levéltárakban őrzött anyakönyvek segítségével. A temetői nyilvántartásokat is felhasználva rekonstruálható, hogy hol temették el az 1848–49-es forradalom és szabadságharc honvédtisztjeit.

A XVIII. században alakult ki az a szokás, hogy kézzel írott, ún. **szomorúlevélben** – amit a hozzátartozó, vagy az írnok több példányban át is írhatott – adták hírül valakinek a halálát. Személyes hangvétellel ecsetelték az elhunyt családjához, házastársához való hűségét, anyai, apai és hivatali érdemeit, leírták halála körülmé-

nyeit, és általában csak utólag tettek említést az örök nyugalomra helyezés helyéről és időpontjáról.

A **XVIII. század** végén megjelentek a nyomtatással sokszorosított szomorúlevelek, stílusuk még mindig nagyon személyes, gyakran jellemzik a megholtat, és gyász, szomorúság, bánat uralkodik a halottat sirató családtagokon, akik elfogadják, hogy „Az ember kezdetténe csalhatatlan következése a halál” (Szirmay Sándorné Ottlik Krisztina, 1829).

A nyomtatott leveleken kézzel írták a megszólítást, a kihagyott szövegrészben a megszólítottnak szóló mondatok tették hasonlóan személyessé e szomorúleveleket a kézzel írt magánlevelekhez. Idősebb Kabos Farkas fia, Kabos Péter temetésére hívó szomorúlevelében így szólítja meg Josintzi [Josinczy] Sándor urat „Kérem azért *alázatosan Méltóságos LB Úr Natságodat* maga halandó sorsáról meg-émlékező; az meg-írt Hellyen és Napon, *az Asszony ő Natságával együtt* meg-jelenni, és édes Halottamnak utolsó tisztességet tenni méltóztassék, ISTEN Ő Felsége minden szomorú változtatásoktól óltalmazván, *vagyok Méltóságos LB Úr Natságodnak* Igen nagyon meg-sebhetett szomorú alázatos szolgája” (Kolosvár 4-dik Januárii 1787).

A levél hátlapjára írták a címzést, s viaszpecséttel lezárva küldték a címzetteknek.

Pontosan megtudhatjuk az elhunyt nevét, korát, betegségét, sőt annak lefolyását és időtartamát. Kevés hasonló kezdetű és szövegű szomorúlevelet olvashatunk, a gyász és fájdalom kifejezésére számos módot találtak a hátramaradottak. „Gyász-ünnepre hívunk meg jó lelkű emberbarátok! Jelenjete meg, míg áldozatot viszünk a' halál feltárult templomába” írja az elárvult Toldalagi család (Toldalagi Zsigmond, 1847).

A házastárs, a gyermekek nevét és korát, sőt a nevelt gyermekek és távolabbi rokonok adatait is gyakran olvashatjuk, de jellemzően nem emelték ki feltűnően az elhunyt nevét. Fontosnak tartották elmondani a halottról, hogy hívő emberként fogadta a halált, s hitének és a vallási szokásoknak megfelelően felkészülve várta a halál utáni új élet kezdetét: „keresztényi bátorsággal várta az Urnak hívását örömmel vígan fogadta, és éngemet el-hagya” – írja Kiss András 35 éves feleségét, Kászoni Teresia asszonyt siratva (1804).

Elsősorban az erdélyi arisztokrácia köreiből találunk olyan szomorúleveleket, amelyhez egyszerűsített szövegű **szomorújelentést** is kiadtak. Amíg a szomorúleveleket rendszerint a temetés után írták, addig a temetés előtt kinyomtatott és elküldött szomorújelentésekre semmilyen személyes, kézzel írott címzés és aláírás nem került. „El-távozott már én töllem az én kedves Férjem, az én hív barátom, az én ifjú lépéseimnek vezérc... Az ő meghidegült tetemei a' Nagy Anyám' ő Nagysága mellé a' Kolozsvári Piatzi Templom' Kriptájában helyeztetek, abban el vagyon zárva az én földi életemnek gyönyörűsége is” (Bánffy József 1807) – írta Petki Antónia özvegy a szomorúlevelében. Az aláírás nélküli szomorú jelentés csak arról tudósít, hogy „...a temetés folyó hónap 14-én estvéli 7 órakor lesz, s 15-én ugyanott Requiem tartatik”, s erre hívja meg a gyászoló közönséget. Az erdélyi polgárság, a kollégiumi tanárok, orvosok, városi polgárok szomorújelentést adtak ki hozzátartozóikról, ahol lassan kialakul a sztereotíp, egyszerű értesítés szövege, gyakran ismételt fordulatokkal, de még sok esetben kiegészítik azt a

halotról szóló személyes szavakkal és méltatással is. E dokumentumokra jellemző az egyszerű fekete keret, fent a címzés helyén nyomtatva szomorújelentés, esetleg gyászhr.

Az 1800-as évek közepe tájára kialakult az a forma, amikor először sorolják fel a gyászoló családtagokat, s a szövegbe rejtve, de kiemelve találjuk az elhunyt nevét. Szép példája ennek „Hamar Gyulának egy negyed év előtt Esztergam megye aljegyzőjének s hites ügyvédnek, jelenleg pedig a magyar honvédi második zászlóalj 5-ik százada tizedes őrvitézének” Grün János által nyomtatott gyászjelentése (1848. szeptember 3.) Korábban kevés grafikai motívum került a nyomtatványokra, ekkor viszont már gyakran használnak arra a nyomdára jellemző, ismétlődő grafikai elemeket a megszólítás és a szomorúlevél szó helyén fenn középen. Itt fent középre szerkesztette a nyomdász a keresztet fűzfalombokkal, növényekkel gazdagon körülvéve, s alulra került az elhunyt vitézségére utaló pajzsra helyezett kard, gyászleppellel borítva.

A **XIX. század végére** a szomorúlevelek egyéni hangvétele megváltozik, erőteljes érzelmi töltése eltűnik, és megjelennek olyan típusú **gyászjelentések**, ahol a rokonok felsorolása után kiemelik az elhunyt nevét, alatta felsorolják címeit, rangjait, a társadalom különböző szerveződéseiben betöltött szerepét. A rokonok részletes felsorolásával még mindig olyan adatokhoz jutnak a családtörténeti kutatók, amelyek alapján a polgári családok egész családfáinak megrajzolása válik lehetővé.

A családi gyászjelentések mellett divatba jönnek a különböző társadalmi szervezetek, hivatalok, egyletek által kiadott, szinte csak a rangok felsorolására és a temetés időpontjára szorítkozó értesítők. Előfordul, hogy egyazon elhunyt személyről négy-öt intézmény, egylet is kiad gyászjelentést.

A XIX. századtól kezdve jellemző, hogy a nemzet nagy halottairól városi és vármegyei közgyűlések, kis egyletek, egyházközségek és közösségek is megemlékeznek. Jelentéseikben gyakran beszámolnak arról, hogy hol és milyen módon: „gyászisteni tisztelettel”, „gyász-ünnepélyel”, „szen miséáldozattal” vagy „gyászbeszéddel”, gyászverssel vagy requiem előadásával tisztelegnek az elhunyt nagyság személye előtt, gyakran a nagy halott temetése órájában. Jól jelzi a kort, az elhunyt személyét és – mai szóval szólva – népszerűségét, hogy hány helyen és hányféle módon emlékeztek meg róluk szerte az országban. A nagy politikusaink, mint Széchenyi István vagy Deák Ferenc halála alkalmából készült és tárunkban őrzött jelentések száma az 50-et is eléri, az Erzsébet királynét övező tisztelet dokumentumainak száma több mint 180!

Történelmünk során számos kiemelkedő személyiséget temettek újra, hozatták haza hamvait vagy helyezték át sírját – a politikai viszonyok változásainak megfelelően. Ezek dokumentumai történelmünk részei és a politikatörténet iránt érdeklődők számára is érdekesekek. A XIX. század végére kialakult 1848 és az aradi vértanúk kultusza, de egyes személyekről hosszú éveken át jelentek meg a haláluk évfordulóján kultuszukat fenntartó gyászjelentés formájú és tartalmú nyomtatványok. A nyomdatechnika sokat fejlődött, s a század második felére a halotti pompa részévé vált a díszes keretbe foglalt, gyakran grafikával díszített, esetenként színes nyomtatású, litografált gyászjelentés, ezt a stílust megőrizve az első világháborúig.

A XX. századi gyászjelentések jelentős formai és nyelvi változáson mentek keresztül. Az első világháború alatt a hősi halottak nagy száma miatt szokássá vált, hogy a honvédség egy-egy alakulata időnként kiadott hősi halottairól csoportos gyászjelentést név és rendfokozat megjelölésével, sőt testületek, települések is adtak ki csoportos gyászjelentéseket. A második világháború forgatagában ezek már nem voltak jellemzők, sajnálatosan egész családok pusztulása olvasható egy-egy bombázás következményeként. Ilyen esetben minden névről másolatot készítettünk, és azokat a megfelelő helyre osztottuk be.

A magánéleti dokumentumoknál sokáig a fekete keretes forma maradt, de gyakran alkalmazták különösen a kétnyelvű, német–magyar polgároknál a németes, franciás eredetű csipkekeretet. A városi polgárok, kisebb települések előjárói nagy tömegben nyomtattak gyászjelentéseket, általában fekete kerettel, de sokszor vékony vagy nagyon savas, ezért nem időálló papírra. A novellaszerű, szépen megfogalmazott történeteket felváltották a címek, rangok stb.-vel befejezett, végtelen felsorolásai.

Az '50-es évek után egyre inkább eltűntek a kialakult formák, mind külsőségekben, mind nyelvekben. A vallásra utaló grafikák eltűntek, maradt a fekete keret, s a korábban kialakított tipográfiai rend is felbomlott. Ha valaki lánynéven került tipográfiai kiemelésre, akkor korábban elég volt fent az első sorra tekinteni, vagy lent az oszlopokra bontott rokonság bal első oszlopában olvasni a férj nevét, és rögtön megállapíthattuk az asszonynevet. A névhasználati szokások változásai miatt többszöri olvasás vagy más források igénybevétele kellett a családi állapot megállapításához. 1972 után a lánynéven szereplő elhunytaknál ezt a nevet hagyjuk meg (1972-től választható forma a lánynév megtartása anyakönyvezett névként). Találtunk elhunytakat, akikről azt sem lehetett megállapítani, hogy a gyászoló szervezetten – párt vagy testület – kívül voltak e rokonaik, leszármazottaik.

Ezek a dokumentumok tükrözik a kort, a történelmi és emberi viszonyokat. Ma ritkábban fejeződik ki a hozzátartozók személyes viszonya az elhunythoz, a nyomdák évenként beküldik a „biankó” – kitöltetlen – sokszor zavaros kerettel és jelképekkel telenyomatott, „űrlap”-ként használatos nyomtatványait, ahova kézzel beírhatják a hozzátartozók az elhunyt nevét; már nem akarjuk nyilvánvalóvá tenni szeretteink társadalomban betöltött szerepét, foglalkozását, de a rokoni kapcsolatokat sem. Megjelentek a vezetéknév nélküli „Anyánk”, „Icukánk” szövegű, az elhunytáról és családjáról semmilyen információval sem szolgáló nyomtatványok, így ez a dokumentum is elindult a végtelen leegyszerűsítés útján, és talán pár éven belül lassan eltűnik.

A „Mormon program”

A gyászjelentés-gyűjtemény utóbbi években lezajlott átfogó rendezésének az adott külön jelentőséget, hogy az Egyesült Államok Utah államában működő Genealogical Society of Utah (GSU)¹ kapcsolatot keresett, majd szerződést kötött az OSZK-val a gyászjelentés-gyűjtemény mikrofilmezésére és digitalizálására.

A GSU célja a genealógiai adatok összegyűjtése az egész világon, az adatok megőrzése és hozzáférhetővé tétele bárki számára. Az 1894-ben bejegyzett nonprofit szervezetet a mai nevén Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egy-

háza elnevezésű, közkeletű magyar nevén Mormon Egyház tartja fenn. Központja az USA Utah államában fekvő Salt Lake Cityben van, helyi képviselői az egész világon megtalálhatók.

A kiemelkedően fontos családkutatási értékek történelmi információként való megőrzése érdekében 2003. január 31-én megállapodás jött létre az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, Monok István és a GSU képviselője, Raul Rios között e dokumentumok mikrofilmezéséről.

Ennek értelmében a dokumentumok őrzője – az OSZK Kisnyomtatványtára, a továbbiakban Tár – a 2002. december 31-ig megjelent dokumentumokat bocsátja mikrofilmezésre. Ennek a mikrofilmezésnek a teljes költsége a GSU-t terhelte. A megállapodás szerint 2003. február végéig egy tesztelési időszak zajlott, a végleges mikrofilmezés 2003. március 1-jén kezdődött el. A megállapodás kikötötte, hogy a GSU dolgozza ki a negatívot az általuk megkövetelt minőségben², amihez a dokumentumokról készült felvételek minőségének is megfelelőnek kellett lennie. (Ez a gyakorlatban annyit jelentett, hogy csak a tökéletesen olvasható felvételeket fogadta el a GSU. A meg nem felelő felvételeket pótolni kellett: a dokumentumokat újra ki kellett emelni, és – szükség esetén restaurálás után – új felvétel készült róluk.) A megállapodás szerint a GSU felvételenként fizetett, negyedéves elszámolásban, továbbá a GSU ingyen nyújtott az elkészült anyagról egy pozitív mikrofilmet az OSZK-nak. A további mikrofilm-másolatokért az OSZK-nak fizetnie kell.

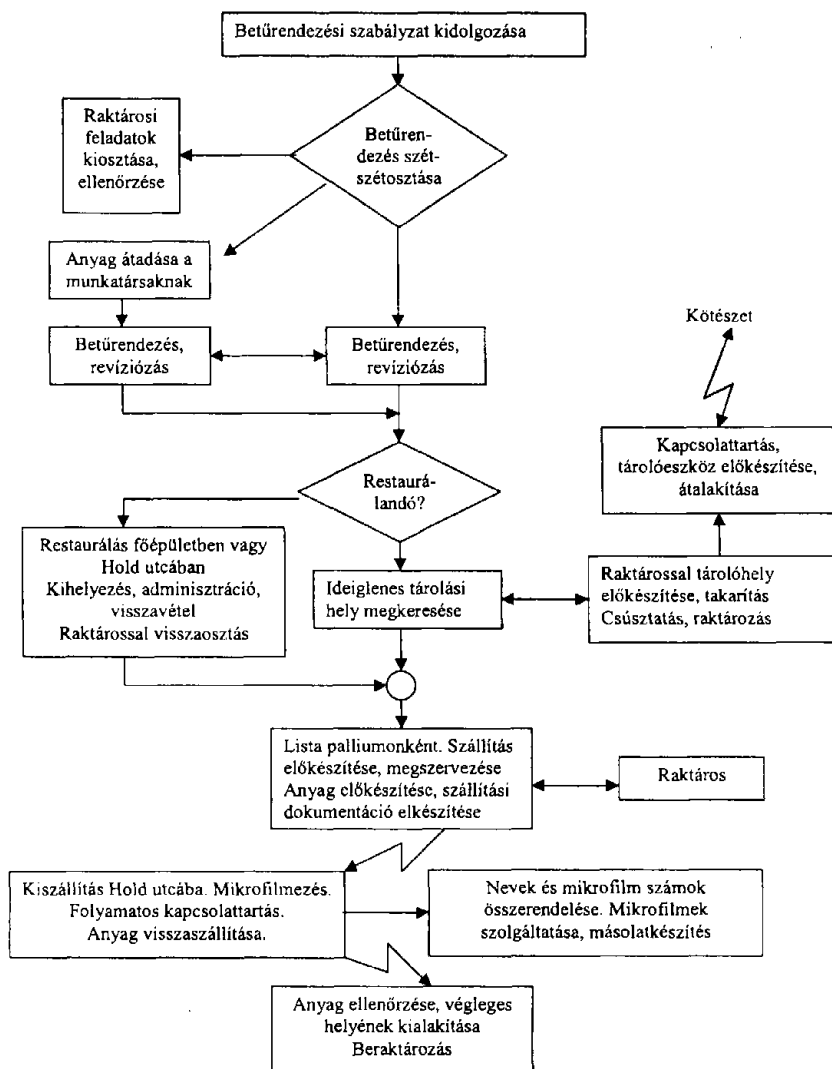
Miután beszakennelte az anyagot [mikrofilmet], a GSU egy ingyenes elektronikus másolatot bocsát az OSZK rendelkezésére. A szerződés semmiben nem korlátozza az OSZK-t az eredeti dokumentumok és a pozitív mikrofilm felhasználásában: a visszaküldött, ún. „donor” másolatról bármilyen jelenleg létező vagy jövőben kidolgozandó technológiával másolat készíthető, az bemutatható és közzé tehető. A digitális képanyag információiból mutatók és kutatási segédeszközök készíthetők.

A GSU az elkészült filmeket biztonságos helyen, a legmodernebb technológiák segítségével tárolja, s azokból csak nonprofit céllal nyújthat szolgáltatásokat.

A feldolgozás munkaműveletei

Amikor a Tárhoz eljutott a megállapodás ténye, nem is láttuk előre, mekkora erőfeszítést jelent e feladat maradéktalan, szakmai szempontból a lehető legjobb megoldása. Már korábbi osztályvezetőink is készültek az együttműködésre a GSU-val, mert tudomásuk volt az ország több megyei levéltárában és az Országos Levéltárban lezajlott sikeres programokról a GSU-val együttműködésben. A mellékelt folyamatábrán mutatjuk be a feldolgozásban részt vevő OSZK-egységek szerepét és együttműködését.

A gyászjelentés-gyűjtemény a közelmúltig a Tár legtöbbit kutatott, ennél fogva a legjobban igénybevevett állományegysége volt. Családkutatóink naponta több száz gyászjelentést kértek ki, s fizikailag forgattak át ahhoz, hogy megtaláljanak egy-egy családra vonatkozó anyagot, majd ezeket helyben lemásoltuk számukra. Ez a gyűjtemény akkori becslésünk szerint 800 ezer és egymillió között mozgott, rendezettségé kívánnivalókat hagyott maga után, állapota kétségbeesítően romlott a folytonos igénybevételtől.

A projekt kezdetén az első feladat egy házi szabályzat kidolgozása volt, hogy minden munkatárs egységes elvek szerint végezze el a munkát³.

E szabályzat kimondta, hogy csak az európai névhasználatú nevekre vonatkozik, és az egész törzsgyűjteményt egyben kell tekinteni, mint valóságos anyagegységet, amit szoros betűrendben mikrofilmzünk. Miért volt fontos mindez?

Addig a gyűjtemény az alábbi egységekből állt össze:

- nagyalakú kéziratok;
- nagyalakú XVIII–XIX. századi anyag, a szomorúlevelek és szomorújelentések;
- XIX–XX. századi;
- kurrens betűrend;

- a híres emberek;
- külön gyűjtemények, pl. Széchenyi István, Erzsébet királyné, Nagy Imre újratemetése stb.

Mindezeket külön tároltuk függesztett palliumokban vasszekrényekben, papírdobozokban, a 2° rétet nagy palliumokban, ismét más vasfiókokban.

A dokumentumok és tárolóeszközök méretéből következően a normál méretű és a nagyalakú gyászjelentéseket nem lehetett egy betűrendbe sorolni. Különválasztottuk a nagyalakú kéziratos gyászjelentéseket, ezek képeztek egy egységet, ugyanígy jártunk el a nagyalakú XVIII–XIX. századi szomorúlevelekkel és szomorújelentésekkel is. A szabályzatban a következő fontos döntéseket fogalmaztuk meg, ami csak a **törzsanyag**ra vonatkozott: rendszó a családnév (vezetéknev) a magyar nyelv szabályai szerint, második névelem az egyéni név (utónév), az atyai név a harmadik névelem. Ha egy személy élete során megváltoztatta a nevét, csak azt a nevet vettük figyelembe, amelyen az elhunytat a dokumentum felvette (pl. a szerb nevek esetében gyakori volt, hogy a fiú rövidített módon, egyszerűsítetten írta le a vezetéknevét). Sokan magyarosítottak, tehát nem vettük át a családkutatók feladatát, s nem foglalkoztunk a családok történetével, csak a dokumentumon található adatokkal. Nem tartottuk a névhez tartozónak a megszólító címet, a kiöntető címet (pl. Állami-díjas stb.), képzettséget, fokozatot jelölő címet (pl. akadémikus, főispán stb.), a foglalkozásra utaló kifejezéseket, nemesi neveket és címeket, kivéve, ha azonos évben és azonos helyen haltak meg, vagy a nemesi név egyes családtagoknál vagy családi ágaknál a név részévé vált (pl. Szinyei Merse Pál, Edvi Illés Aladár stb.). A ragadványnevek rövidített kezdőbetűit harmadik, megkülönböztető névelemként vettük figyelembe (P. Tóth Benő → Tóth Benő, P). Az egyszerű és összetett családi nevek, a történelmi névhasználat esetében az érvényben lévő szabvány szerint jártunk el. Ha csak a szerzetesi nevet ismertük, úgy osztottuk be, de ha feltüntették az eredeti nevet, akkor saját, anyakönyvezett nevét vettük figyelembe (pl. *Martha Ignatia szül. Theresia Wimmer*). Hasonló módon jártunk el az írói nevekkal (pl. *Török Sophie író nő Babits Mihályné szül. Tanner Ilona → Babits Mihályné Tanner Ilona*).

A besorolásnál az azonos nevűeket kellett megkülönböztetnünk: név–elhalálozás helye–éve szerint. (pl. *Kovács János, Aba, 1931; Kovács János, Szombathely, 1931*). Asszonyoknál a férj neve után a lánynév betűrendjében kerültek sorra, mind a négy elem figyelembevételével (pl. *Kovács Jánosné Antal Júlia, Kovács Jánosné Vince Katalin*), ezek az összes Kovács Jánost követték. Asszonyoknál, amikor megállapítottuk a férj nevét, ceruzával felírtuk, s így soroltuk be 1972-ig. Ezt pontosan meg kellett állapítani akkor is, ha csak a lánynév volt vastag betűvel kiemelve, vagy a korábbi férj neve is szerepelt a gyerekek miatt, esetleg a kiemelés és a tagolás hiánya miatt csak többszöri elolvasás után tudtunk dönteni. Ha egy személyről több gyászjelentést adtak ki, akkor első lett a magyar nyelvű családi, második az idegen nyelvű családi, harmadik a magyar nyelvű testületi a testületek betűrendjében, negyedik és a továbbiak az idegen nyelvű testületiek, szintén a testületek betűrendjében. A kétnyelvűek esetén a magyar nyelvű forma alapján soroltuk be az elhunytat.

Minden esetben eltettük a **nyomdai kiadásváltozatokat**, amelyekből előfordult kilencféle variáció is. A cirill betűs neveket átfírtuk a szabvány szerint, és így soroltuk be.

A munkánk során a **duplumok** leválasztása figyelmet igénylő döntés volt. Arra kellett törekednünk, hogy azt az ép példányt válasszuk ki, amelyet nem kellett restaurálni, jól fotózható (nem tinta- vagy zsírfoltos, gyűrt). Ennek következtében nem tudtuk figyelembe venni a hátlapra írottakat. Ezzel megszűnt az a lehetőség, hogy korábban a kutatásaik során olvasóink számba vehették a címezettek is, rokoni és társadalmi kapcsolatokra derítve fényt. A keretről és a hátoldalról nem készült mikrofilm. Sajnálatos módon a duplumok rendezése – anyagi okokból – 40 ezer darab után leállt, így azok (az A–F, O és Z betűk kivételével) a továbbiakban nem lesznek kutathatók.

A betűrendezett gyászjelentéseket végleges palliumokban helyeztük el (maximum 100–120 db), a palliumok megszámozva kerültek a helyükre, pl. A/1. A palliumokra felírtuk az összes családnevet, aminek akkor lett jelentősége, amikor ezt legépeltük a **Fotólabor** számára, vagy visszaosztottuk a restaurált példányokat. Minden restaurálásra kiemelt darabot fénymásoltunk, betettük a besorolás szerinti helyére, s amikor a restauráló műhelyből visszahoztuk a javított példányt, elegendő volt a raktáros közreműködése ahhoz, hogy egy cserével a végleges helyére kerüljön. Egy-egy fotózáskor kb. 10 000 gyászjelentést szállítottunk át az OSZK Hold utcai Fotólaboratóriumába, számozott dobozokban. A palliumszámozás és a gépelt listák kizárták a cserét és a tévedéseket. Minden listát a szállítással egy időben megkapott a Fotólabor és későbbiekben a **Mikrofilmtár** eleinte papíron, a későbbiekben elektronikusan, ahol a végleges mikrofilmtekercsek száma került a családnevek mellé. Így vált lehetővé, hogy ha valaki egy családnevet kutatván felkeresi az OSZK Mikrofilmtárát, percekben belül megtudja, melyik tekercset kell kikérnie. Ezzel egyben jelzettelhetővé váltak a gyászjelentések, aminek minden kutató örül.

A **restaurálást** két műhely munkatársai végezték, mégpedig feszített ütemben, mert folyamatosan szállítanunk kellett a fotózandó anyagot. Összesen 10 186 darab került restaurálásra az elmúlt évek során⁴. Azért, hogy pontosan dolgozhassunk, minden alkalommal lista készült a restaurálásra átadott gyászjelentésekről, így ennek alapján több munkatársnak lehetett anyagot kiadni és pontosan visszavenni. *(A gyászjelentések restaurálásáról lásd a következő cikket! – A szerk.)*

Időközben jelentős ajándékot kaptunk Szekrényessy Attila családkutatóunktól. Családi levéltáruk több ezer darabját ajánlotta fel. Ezt a gyűjteményt más ajándékokkal együtt tételesen behasonlítottuk és beépítettük. Ha már fotózott anyaghoz érkezett pótlás, akkor a „Fotózatlan duplum” új betűrendbe kellett beosztanunk, amit a végén tételes listával küldtünk fotózásra, a kutatók pedig „Pótlás” címszó alatt találják a Mikrofilmtárban (1871 db).

Külön betűrendbe kerülnek a munka megkezdése után beérkezett **kurrens gyászjelentések**, ezeket csak nálunk kutathatják a jövőben is, nem kerülnek mikrofilmre.

A törzsanyag fotózása után fogtunk hozzá a **kézírtos gyászjelentések** rendezéséhez. Jellemzőjük a nagy méretű – 2° rét – levél forma, a kalligrafikusan írott, barokkos, terjedős szöveg, amelyből csak többszöri elolvasás után lehetett megállapítani az elhunyt nevét. Ezeket az erre a célra gyártott nagyméretű dossziékban helyeztük el, A/3-as savmentes fehér papírral, s a halott nevét erre írtuk fel egységesített formában (245 db). Erről készült az a névmutató, ami egyben a mikrofilmen lévő dokumentumok sorrendje is, és erről a névmutatóról rendelhetik meg majd a

kutatók a mikrofilmet. Ez a névforma választás szükségszerűen nem egyezhetett meg a törzssanyag betűrendezésének gyakorlatával, ehhez a Petrik Pótlás kötetében⁵ leírt elveket vettük át. Nem vettük figyelembe a szövegekben mutatkozó eltérő névalakokat, hiszen itt történelmi családok, ismert főpapok, lexikonokban szereplő személyek szomorúlevelei találhatók, s csak így valósíthattuk meg, hogy egymás mögé kerülhettek a nemesi családok tagjai. Ha azonos családnevű, de más ághoz tartozó családtag került egymás mellé, megkülönböztettük a bárói, grófi esetleg hercegi ágakat, használva ehhez a Nagy Iván⁶ és Kempelen Béla⁷ családtörténeti munkáit. Mind a kéziratos, mind pedig a nagyalakú gyászjelentések feldolgozása során mutató készült a lánynevekről és a névváltozatokról is, így kutathatók lesznek a történelmi családok leányági leszármazottai is a Tár anyagában.

Ugyanígy jártunk el a nyomtatott **szomorúlevelek** esetében is. Ezek sok esetben négyoldalas, 2° rétet, egy- vagy kétoldalas nyomtatványok, hátlapjukon címzések és pecsétek találhatóak. Annak érdekében, hogy a mikrofilmre kerülő anyag a Tár teljes állományát maradéktalanul tükrözze, a 2° rétet ismételten átnéztük, és minden darabot restaurálásra küldtünk. Ennek folyamán szerencsés módon olyan példányok is előkerültek, amelyek nem szerepeltek a Petrik Pótlás kötetében. E példányadatokat a XVI–XVIII. századi Könyvtörténeti Osztály munkatársai fogják részletesen feldolgozni.

Összegzés

Összességében kb. 533 000 dokumentumról készült mikrofilm felvétel az OSZK Mikrofilmtárában, ami a többoldalas dokumentumok miatt ennél több felvételt jelent. A munkában a Tár dolgozói közül kezdetben minden munkatárs részt vett. 2004 második felétől kezdve Elbéné Mester Magdolna, Horváth Tiborné és Morvai Zsuzsanna dolgozott a projekten. Az OSZK feldolgozó munkája 2007 augusztusában ért véget, a GSU által készített első digitális anyagok tesztelése a MEK-ben megkezdődött. A Tár gyászjelentés-gyűjteményéről 2002-ben már megjelent egy tanulmány⁸, a munka befejezésekor, 2007-ben a Múzeumok Éjszakája látogatói és az olvasók számára kiállítást rendeztünk⁹, ahol a gyászjelentésekhez kapcsolódó egyéb dokumentumokat és tárgyakat is bemutatunk.

JEGYZETEK

- 1 A GSU honlapja, <http://www.gensocietyofutah.org/>
- 2 A minőségi követelményeket ld. a GSU dokumentumában: <http://www.gensocietyofutah.org/pdfs/qualstandards.pdf>
- 3 Gyászjelentés-gyűjtemény rendezésének házi szabályzata. Az OSZK Kisnyomtatványtárának segédanyaga. Készítette Morvai Zsuzsanna, Budapest, 2003. február.
- 4 Kálmánné Horváth Ágnes: „Emléked örökké megmarad”. Gyászjelentések restaurálása. = Papíripar, 2005. 4. sz. 136–138. p.

- 5 Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712–1860 c. művéhez. 7. köt. 1701–1860 között megjelent magyarországi és külföldi magyar nyelvű nyomtatványok. (Szerk. Pavercsik Ilona). 1989. 15-16. p.
- 6 Magyarország családi címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Nagy Iván. Pest, Beimel és Kozma : Ráth, 1857–1868. – 13 db
- 7 Magyar nemes családok. Írta Kempelen Béla. Budapest, Grill, 1911–1932 Budapest, Nap Ny. – 11 db
- 8 Dobó Kocsi Zoltán: „Szomorodott szívvel tudtára adom...”. A halotti értesítők arculatváltozása a 18–20. században. In: A Nemzeti Könyvtár Kisnyomtatványtára. Bp., OSZK–Osiris Kiadó, 2002. 41–52. p.
- 9 2007. június 25-én, a Múzeumok Éjszakáján nyílt meg a Kisnyomtatványtár által rendezett „Nintszen itten maradandó városunk, tsak szarándokok vagyunk é világon...” című gyászjelentés-történeti kiállítás.

Morvai Zsuzsanna

A gyászjelentés-gyűjtemény restaurálása

A GSU programról 2003 kora tavaszán értesültem először, amikor a Kisnyomtatványtárban az a kérdés merült fel, hogyan lehet a feldolgozás után a nagyalakú kéziratos és a nagyalakú nyomtatott XVIII–XIX. századi szomorúleveleket és gyászjelentéseket legoptimálisabb körülmények között tárolni és megőrizni.¹ Az anyag megtekintése és felmérése után áprilisban, a Hold utcai műhelyben már megkezdtuk a szomorúlevelek restaurálását és a tárolóeszközök beszerzését.

A gyászjelentés-gyűjtemény restaurálási folyamatának két alapvető összetevője: maga a matéria és a restaurálás technikai részleteinek leírása.

A gyászjelentések megjelenési formája

Esetünkben a gyászjelentések (szomorúlevelek) mérete és anyaga a XVIII. század elejétől a XIX. század közepéig változatlan. Ebben az időszakban a nyomtatás–írás hordozója és anyaga a kézzel merített papír.² Levelezés alkalmával általában a 2 rétv, azaz fólió méretű papírvet használtak a merítőszita nagyságától függően. A lap teljes mérete ± 20 –30 mm eltéréssel kb. 440×380 mm lehetett, amit félbehajtva megkapjuk a 220×380 mm 2 rétv, immár 4 oldalas levelet. Levelezés alkalmával a jobb kezelhetőség érdekében alakult ki az a módszer, hogy ezt, a már felébe hajtott lapot (megírva, nyomtatva) előbb hosszanti irányban kétszer meghajtva, majd ellenkező irányban ismét kettőt hajtva, a papírszéleket egymásba csúsztatva pecsétviasszal, a feladó pecsétje vagy pecsétgyűrűje nyomatával rögzítették.³ Ez a hajtogatási mód megegyezik a patikában használt, porokat tartalmazó tasakok hajtogatásával. Az elkészült „levél” mérete ezután közel azonos a

manapság is használt szabványos 11,5×16 cm-es levélborítékával. A XVIII. század végéig kizárólag házilag készített és a hátlapon viaszpecséttel⁴ lezárt „borítékban” küldték a leveleket.

Az előbbieket így érthetővé is teszik, hogy a restaurálás alkalmával nemcsak az eltelt kétszáz év viszontagságai, hanem közvetlenül a feladás után, a levelek hajtogatott élének kopása, szakadása, a külső felületek erős szennyeződése és a pecsét feltörésével járó sérülések, a papír felszakítása jelentheti az első problémát. A továbbiakban még jellemző a víz, sár, penész, tinta, zsír, ismeretlen vagy „humán” szennyeződések gyakorisága, a gyűrődések, szakadások, (később a bélyegek rendszeres kivágásából adódó hiányok), valamint a rovarrágástól meggyengült papír sérülései is.

A szomorúlevelek restaurálása

Az első fázis – mint minden dokumentumtípus esetében – a szemrevételezés, dokumentálás, esetleg a műtárgy fényképezése. Majd az úgynevezett száraz tisztítás következik, ami azt jelenti, hogy ecset, puha latex-anyag, radírszivacs vagy tömbradírnál segítségével a felületi szennyeződések megeltávolítását próbáljuk meg elérni, anélkül, hogy a papír felülete megsérüljön. (Ennek oka, hogy a foszladozó papír felülete „felszóródhat”, ezért később még több por stb. tapadhat bele.)

A továbbiakban leginkább a kéziratos anyagoknál, (a nyomtatott gyászjelentéseknek is kéziratos a címezése) oldódási próbákat ajánlatos végezni, hogy megelőzhessek a tinták elfutását vagy halványodását. A könyvtári dokumentumok velejárói a tulajdonbélyegzők, amelyeknek az a jellegzetes tulajdonsága, hogy kis nedvesség hatására is elfutnak, vagy „átvéreznék” a papíron. Kivétel a korai⁵, fekete törzsgyűjteményi pecsét, mert ennek a lenyomata olajos nyomdafestéket tartalmaz, így vízben nem oldódik. Valamennyi többi bélyegző (ovális gyűjteményi, revíziós, szögletes leltárpecsét stb. – belsejében töltő és golyóstollal írt betű-szám kombinációk) különféle színű festékanyaga nemcsak nedvességre, hanem magától, a főlös bélyegzőtintától átvérzik a verző oldalról a rektó oldalra. A gyűjteményi bélyegzések manapság, sajnos, bármilyen festékpárnáról készülhetnek, így tehát ezeket el kell halványítani (nem eltüntetni), hogy a későbbi nedves kezelések hatására ne fussanak meg. A feltétlenül változatlanul megőrzendő tintákat, pecsétet természetesen meg lehet óvni megfelelő kezeléssel az oldástól, bár ez gyakran nehéz feladat.

A nedves kezelés ez után langyos mosószeres vízben történik. Ennek hatására kimosódik a papírból a foltok nagyobb része és a vízben oldódó, felhalmozódott savas bomlástermékek is. Többszöri öblítés után következik a kalcium-hidroxiddal való semlegesítés, pufferképzés és ha szükséges, akkor a nagyon feltűnő penész- és vízfoltok további halványítása hidrogén-peroxid oldattal az egységes összhatás érdekében.

A papír szárítása ezután szívópapírokon és szitanyomó szitákon történik, lenehezítés nélkül. A megszáradt papíron, akár kézi merített, akár gépi gyártású, az egyszerűbb esetekben el lehet már végezni a kisebb-nagyobb hiányok pótlását, gyűrődések és a szakadások kijavítását, hagyományos kézi javítással, Glutofix 600, Tylose MH 300 ragasztók használatával. Természetesen az a papír, amivel

a hiányokat pótoljuk (bármilyen, de nem savas), csak a műtárgy anyagához színében, vastagságában megfelelően illeszkedő lehet. A javítások után a lapokat csak kissé nedvesítve, több réteg szívo papír és filcek között, présben szárítjuk meg, úgy, hogy a leveleken lévő sellak pecsétek ne sérüljenek meg. Azokat a pecséteket, amelyek töredezettek vagy sérültek, 3 százalékos Regnal-oldattal lehet konzerválni és megerősíteni.

A papírhányok kiegészítése elvégezhető a merített papír készítésének elve alapján is. A nagyobb és bizonytalan körvonalú hiányok, főleg, ha merített papírról van szó, nagyon szépen, szinte észrevehetetlenül kiegészíthetők. A felhasznált papírpép anyaga facsiszolat mentes cellulóz, amit szükség szerint színezzünk, enyvezzük és töltőanyagot is tehetünk bele. Tehát a már korábban kimosott lapot szitanyomó szitára fektetve, perforált, felületű átvilágítható vákuumasztalon⁶ ismét átnedvesítjük, majd a papír színével megegyező, híg rostanyaggal kitöltjük a hiányzó felületeket. Ezután a lapokat filcek és szívo papírok között préseljük, hogy a rostok tömörödésével kialakuljon az egyenletes papírvastagság.

Ha a dokumentumok több darabra szakadtak, rossz megtartásúak, penésztől gyengültek, vagy nagyon vékonyak (háborús papírok, selyempapír stb.) esetleg a vasgallusztintától átmaródottak, akkor a hátoldalról még kasírozással is meg lehet erősíteni. Ekkor a levelek megírt oldalát (poliészter, polietilén) fóliára fektetve és megnedvesítve, össze lehet igazítani az egymástól eltávolodott szakadásokat, majd ragasztóval (keményítő, Tylose MH 300) megkenve és közben az esetleges hiányokat is pótolva, vékony átetsző filterpapírt, vagy japán fátyolpapírt borítunk rá. A két réteget ezután ecset vagy puha tapétázóhenger segítségével össze kell simítani, hogy ne maradjon levegőbuborék a rétegek között. Végül vékony poliészteranyagok, filc és szívo papírok között a teljes száradásig préseljük őket.

Az ismertetett eljárásokat természetesen a gyászjelentések jelentős részében egymással is kombinálni kellett. Az Országos Széchényi Könyvtár mindkét műhelyében, valamennyi restaurátor részt vett a munkában úgy, hogy a 150–180 tételt tartalmazó jegyzékekből a sorszám szerint egy-egy ember egy időben 50–60 gyászjelentésen dolgozott. Ezek között természetesen előfordultak jobb és rosszabb állapotban lévő példányok, így egyikkel többet, másikkal kevesebbet kellett foglalkozni. Mivel a papírok fajtája, színe, minősége rendkívül változó volt, a munkafolyamat közben rendszeres szakmai konzultációval is segítettük egymást. A Tártól is kaptunk duplumpéldányon felüli gyászjelentéseket, amelyekkel sikerrel pótoltuk a számos díszes keretdísz, a fekete szín minden lehetséges árnyalatában. Más esetekben „cselesen” az alappéldányról készített, majd összemontírozott xerox másolatokkal dolgoztunk. A gondos retusálás minden példánynál különösen fontos volt, mivel a megrendelő a takaros, esztétikai összkép miatt is, kérte a keretes díszek teljes kiegészítését. A szomorújelentések, gyászjelentések restaurálása a Kisnyomtatványtár számára természetesen elsőbbséget élvezett minden más munkával szemben, annak érdekében, hogy a folyamatos mikrofilmmezés megvalósulhasson. Az elkészült gyászjelentéseket közben mindenki rendszeresen ellenőrizte. Olykor mégis előfordult, hogy Morvai Zsuzsanna „saszeme” az elküldöttek között olyan példányt lelt, amit nem talált tökéletesnek, azt azonnal visszaküldte, de a fényképész kollégák is lelkiismeretesen rögtön szóltak, ha ők bukkantak mikrofilmmezés előtt, közben vagy után sérült példányra, így azok mindig ép állapotban kerülhettek vissza a Tárba. Az osztály statisztikája szerint 2007

tavaszára 11 543 gyászjelentést restauráltunk 20 147 munkaóra alatt, ami azt jelenti, hogy kb. átlagosan két órát dolgoztunk egy-egy példányon.

Tárolóeszközök a szomorújelentések számára

A korai kéziratos és XVIII–XIX. századi gyászjelentések a törzsanyag mikrofilmmezésének végeztével kerültek fényképezés céljából a Hold utcai fotólaborba. Ekkorra már biztonságos, állományvédelmi szempontból megfelelő tárolóeszközbe kerültek. A restaurálási gyakorlatban igen régen felhasználjuk a különböző műanyagok, számunkra kedvező tulajdonságait. Így például a Zeneműtár Acta Musicae gyűjteményét már több éve lefűzhető poliészter tasakokban (ún. kapszulában) és az általunk készített mappákban tárolják, ugyancsak majdnem azonos módon a Kisnyomtatványtár szentkép gyűjteményének egy részét is. Ezért kézenfekvő volt, hogy ebben az esetben is hasonló eljárást lehetett alkalmazni. A poliészter anyagot azonban elég drágán, csak külföldről tudjuk beszerezni, így egy-két évente veszünk egy tekercset erre a célra. Itthon viszont olcsóbban is hozzájuthatunk a papír-írószerboltokban a közismert, genotherm lefűzhető műanyag dossziékhoz, amelyhez még gyűrűs irattartó mappát is árulnak. Ezek a dossziék polipropilénből⁷ készülnek, és a szakirodalom tanulmányozása után kiderült, hogy archiválási célokra tökéletesen alkalmasak, mivel nem tartalmaznak káros lágyító, színező, impregnáló anyagokat. Megvásárolhatóak A/3-as (297×420 mm) fekvő méretben is, amelybe a 2 réteg és a még nagyobb gyászjelentések is „kényelmesen” belefértek. Így jelenleg 47 mappában van elrendezve az összes szomorúlevél és szomorújelentés, de a gyarapodás számára továbbiak beszerzése is lehetséges lesz. A polipropilén tasakokba egy ív A/3-as irodai fénymásoló papírt helyeztünk, ami az ismert és megvizsgált mai gyártási technológia szerint tartós, időálló papírnak tekinthető. Ezek a papírok facsiszolatot nem tartalmaznak, gyapot, szalma, lombos fa cellulózból készülnek, klórmentes fehérítésűek, enyvezésük semleges, pH-értékük 7,2–7,4 között van. Tehát megfelelő semleges hátteret biztosítanak a dokumentumoknak a jövőben is.

JEGYZETEK

- 1 Kéziratos: 240 db. – nagyalakú: 1455 db+pótlás.
- 2 Borsa Gedeon: A régi nyomtatványok mérete. Bp., 1994.
- 3 Bér Andor: A magyar posta bélyegelőtti bérmentesítéseinek és bélyegzőinek kézikönyve. Tata, é.n.
- 4 Dr. Vondrasek József: A gyógyszerészi gyakorlat és gyógyszerüzemi technika kézikönyve. II. kiadás, Bp., 1925.
- 5 A II. világháború kezdetéig használt pecsétek tartoznak ide.
- 6 Az Országos Széchényi Könyvtárban jelenleg három papírontó készülék van használatban.
- 7 Műanyag zsebkönyv. 4., teljesen átdolg. kiad. Bp., 1979.

Horváth Pál

Régi magyar könyvtár III/XVIII. század 2. kötet: 1761–1800

2005-ben látott napvilágot a *Régi magyar könyvtár III/XVIII. század. Magyarországi szerzők külföldön nem magyar nyelven megjelent nyomtatványai 1.* című bibliográfia. (A kötet ismertetése a 3K 2005-ös évfolyamának 12. számában olvasható.) *Dörnyei Sándor* és *Szávuly Mária* összeállítása az 1712–1760 közötti évek szerzői hungarikumainak bibliográfiai adatait tartalmazza 1823 számozott és mintegy 220 számozatlan tételben – utóbbi nyomtatványok példányból nem, csak irodalmi hivatkozásból ismertek. A tomusban az összeállítók ígérték, hogy készül a folytatás, az 1761–1800-as négy évtized kiadványait feltáró és regisztráló kiadvány.

A most közzétett opusz minden szempontból folytatása az előbbinek. A tételszámozás folyamatos, vagyis az 1824-essel kezdődik és a 3931-es számmal fejeződik be. Találhatók e részben is példányból ma már ismeretlen nyomtatványok adatai: mintegy 230, így valamivel több kiadványt vesz számba a könyvészet ezen része mint az előző. Annál is inkább érzékelhető a számszerű növekedés, mert az első kötet 49 év termését regisztrálja, a mostani viszont csupán 40 esztendő külföldön megjelent személyi hungarikumait. Ezek az adatok persze inkább csak a tendencia jelölésére szolgálhatnak, mintsem abszolút mennyiségi értékekre, hiszen – mint a kötet bevezetőjében olvashatjuk – az elmúlt két évben az első részhez képest jelentős mennyiségű új adat került elő. A tendencia azonban egyértelmű: a század második felére érezhetően megnőtt a napvilágot látott nyomtatványok száma. A jelen tomus szerkezeti felépítése – betűrendes elrendezése – értelemszerűen megegyezik a két évvel ezelőttivel, és gyakorlatilag ugyanaz a gyűjtőköre is; mindössze az impresszum nélkül megjelent közigazgatási nyomtatványokat mellőzték az összeállítók: ezeket immár levéltári jellegű kiadványoknak tekintették. Az azonos szerkezet és az alapvetően azonos gyűjtőkör azonban változó tartalmú és jellegű kiadványter-mésről ad számot a mai kutatóknak, használóknak.

Egy megbízható bibliográfia – számtalanszor leírt, csaknem közhellyé koptatott megállapítás – főleg a történeti vonatkozású diszciplínákban a forrásanyag felkutatásával, rendelkezésre bocsátásával szervesen kapcsolódik a tudományos vizsgálódáshoz, kiemelkedő darabjaiban pedig maga is tudományos értékű és jelentőségű alkotás. Ez a tétel maradéktalanul érvényes a most tárgyalt műre is; a kötet egyik összeállítója a 80. születésnapját 2006-ban ünneplő *Dörnyei Sándor* könyv-, orvos-, művelődéstörténeti és bibliográfiai életművével személyében is jól reprezentálja szaktudomány és bibliográfia szerves, lényegi összetartozását.* A jelen kötettel tel-

* *Dörnyei Sándor* gazdag szakirodalmi munkásságának könyvészetét szerzőtársa, *Szávuly Mária* állította össze; megjelent a Borda Antikvárium kiadásában 2006-ban napvilágot látott kötetben: *Peregrinálók. Negyvenhárom magyarországi és erdélyi orvostanhallgató életrajza 1683–1783*. Szerkesztette és a szövegeket válogatta *Dörnyei Sándor*. Fordította, a magyarázatokot és az előszót írta *Magyar László András*.

jessé vált vállalkozás nélkülözhetetlen forrása lesz a hazai értelmiség erudíciója pontosabb megismerésének és a magyarországi szellemi élet, vagy legalább egyes kiemelkedő képviselői külhoni recepcióját vizsgáló kutatásoknak.

Az 1712–1760 közötti évtizedek termését regisztráló résszel szemben jól érzékelhetők a számba vett kötetek bizonyos tartalmi és formai változásai, amelyeknek alapvető oka természetesen a felvilágosodás nagy kulturális és tudományos paradigmaváltása volt, ugyanakkor bizonyos jelenségek és összefüggések értelmezése további elmélyült kutatásokat igényel. E mostani ismertetésben csupán néhány kérdéskör rövid említésére vállalkozhatunk annak szemléltetésére, hogy milyen átrendeződések következtek be a XVIII. század második felében a hazai tudományosságban, illetve az azt tükröző és megjelenítő könyvkultúrában.

Az egyik a nyelvi kérdés. Az 1712–1760 közötti évek termését regisztráló kötetben a nyomtatványok mintegy 80 százalékanak (1481 kötetnek) latin a nyelve, a különböző nemzeti nyelveken írottak közül 252 németül jelent meg és a maradékon tíz nyelv osztozott. A latin háttérbe szorulását jól érzékeltetik a következő négy évtized adatai. Ugyan még többséget alkotnak a klasszikus nyelvűek (mintegy 1100 a számuk), de a németül publikált műveké (950) már erősen megközelíti ezt; a fennmaradó 280 mű pedig további élő nyelveken látott napvilágot – vagyis a nemzeti nyelveken közreadott nyomtatványok együttes mennyisége (1230) immár meghaladja a latinokét.

Bekövetkezett a nyomtatási helyek átrendeződése is. Az előző tomusban a megjelenési helyek élmezőnye a következő: *Bécs* (355 nyomtatvány), *Wittenberg* (174), *Halle* (138), *Jéna* (126) *Göttingen* (73), *Lipcse* (62), *Franeker* (58), *Frankfurt am Oder* (53), *Utrecht* (53), *Graz* (44). Az 1761–1800 közötti négy évtizedben az első tíz hely sorrendje: *Bécs* (1106), *Lipcse* (134), *Berlin* (56), *Zágráb* (53), *Velence* (50), *Graz* (49), *Jéna* (45), *Rinteln* (40), *Prága* (36) *Augsburg* (28). A német nyelvterület és főleg *Bécs* jelentősége vitathatatlan és már-már nyomasztó; a császárváros kulturális szerepe ezekben az évtizedekben még jobban érzékelhető: immár csaknem a fele a magyar szerzők nem magyarul megjelenő műveinek ottani nyomdakból került ki. Hogy Bécsnek különleges szerepe volt a magyar művelődéstörténetben, az közismert és az is, hogy ennek alapvető oka a történelemben, a közös uralkodóban keresendő. Nem ennyire magától értetődő azonban a német egyetemi városok háttérbe szorulása, legalábbis a szerzői hungarikumok nyomdahelyeként.

A hazai protestáns ifjak külhoni peregrinációjának legfontosabb helyszínei *Wittenberg*, *Halle*, *Jéna*, *Lipcse* és *Göttingen* voltak. Különösen *Göttingen* szerepe nőtt meg a század második felében. Az 1734-ben alapított *Georgia Augusta* vált a legkorszerűbb eszmék közvetítőjévé hazánk számára; a *Hannover*ben létesített intézmény szoros kapcsolatban volt az angol egyetemekkel, a kortársak úgy tekintettek az univerzitásra, mint az angol tudományosság hídfőállítására a kontinensen. *Göttingen*ben 1765-ig még csak 42 magyar diák tanult és 73 mű jelent meg (igaz, ezek túlnyomó többségét az egyetem magyarországi születésű professzora, *Johann Andreas Segner* publikálta). 1767–1808 között immár 285 magyarországi peregrinus íratkozott be az egyetemre, és ekkoriban vált a hazai értelmiség egyik legfontosabb tanulmányi helyévé – mégis, mindössze 23 szerzői hungarikum látott napvilágot a városban.

A modern szaktudományosság kialakulásának kezdeteit jelzi, hogy a bibliográfiában legtöbb tétellel szereplő szerzők többsége ezen diszciplínákat művelve kor-

szerű szemléletű és a kor színvonalán álló könyveket publikált. *Joseph Jakob Plenck* (1735–1807) orvos hosszú ideig a nagyszombati egyetem professzora volt, 1797-ben magyar nemességet kapott tudományos érdemei elismeréseként, és az orvostudomány számos ágát eredményesen művelte. Alapvető könyveit több nyelvre lefordították és sok egyetemen tankönyvként használták. 94 kötetének adatai találhatóak meg a bibliográfiában. Őt követi a kiadványszámokat tekintve *Hell Miksa* (1720–1792) 69 tétellel. A jezsuita természettudós nevét a nagyvilág elsősorban csillagászként ismeri, évtizedekig szerkesztette Bécsben az *Ephemerides astronomicae ad meridianum Vindobonensem* című kiadványt egyéb tudományos munkái mellett. 46-46 művel szerepel a bibliográfiában a matematikus *Makó Pál* (1724–1793) és a Lipszében élő *Bél Károly András* történész (1717–1782), *Bél Mátyás* fia. Nem folytatjuk tovább a tallózást, ez a rövid áttekintés is jelzi, hogy elsősorban azok a hazai szerzők voltak jelen az európai tudományos életben, akik az önállóvá váló szaktudományokat korszerű szemlélettel művelték, a korábbi kulturális értékrend képviselői fokozatosan kiszorultak a könyvkiadásból. *Hevenesi Gábor* (1656–1715), a sokoldalú, de elsősorban mégis csak egyházi író művei a könyvészet első kötetében 132 tétellel szerepelnek – most már csak 12 alkalommal jelentek meg különféle helyeken a barokk lelkiséget tükröző, korábban hallatlanul népszerű írásai. Mai érelemben vett bestseller szerzőjének talán egyedül *Benyovszky Móric* (1741–1786) grófot lehet tekinteni: halála után megjelenő emlékiratai 1790 és 1797 között 14 kiadásban láttak napvilágot angolul, franciául, hollandul, lengyelül, németül és svédül.

A XVIII. század a könyvgyűjtés, a könyvkultúra fellendülésének jeles korszaka is volt, számos könyvtár állományáról nyomtatott katalógus jelent meg. A sokszor külhonban letelepedő magyarországi professzorok nem ritkán tekintélyes magánkönyvtár tulajdonosai voltak, nem egyről jegyzék is napvilágot látott; igaz, részben azért, mert haláluk után örökösök árverésen értékesítették. Az ásványtannal, bányaműveléssel foglalkozó *Ignaz Born* (1742–1791) mellett például *Bél Károly András* tékája is „kótyavetyére” került; könyvtárában apja kötetei is helyet kaptak. És a könyvek (valamint a fényes nemzeti múlt) iránti érdeklődés megerősödését jelzi, hogy ekkoriban jelent meg a tudomásom szerinti első magyarországi nyomtatott önálló könyvtártörténet: *Xystus Schier* (1728–1772) Ágoston-rendi történétíró (és rendi könyvtáros) tollával 1766-ban íródott a *Dissertatio de regiae Budensis bibliothecae Mathia Corvini ortu, lapsu, interitu et reliquiis*. A kis kötet sikerét mi sem jelzi jobban, mint az, hogy a szerző halála után, 1799-ben újra kiadták.

A most megjelent második kötettel teljessé vált *Régi magyar könyvtár III/XVIII.* alapvető forrása – a fenti szemelgetések talán meggyőzően bizonyítják –, valóságos enciklopédiája és nélkülözhetetlen adattára a XVIII. századi magyar művelődés egyik fontos szektorának. Nagy jelentőségű összeállítással gazdagodott szakirodalmunk.

(Régi magyar könyvtár III/XVIII. század. Magyarországi szerzők külföldön, nem magyar nyelven megjelent nyomtatványai 2. kötet: 1761–1800. Összeállította Dörnyei Sándor és Szávuly Mária. Bp., 2007, Országos Széchényi Könyvtár. 390 p.)

Pogány György

A cívis szellem nyomtatott hírnökei

Bényei Miklós helytörténeti kutatóként és könyvtárosként, sőt egyetemi oktatóként több, mint negyven éve foglalkozik a debreceni könyvkiadás és időszakai sajtó múltjával. Tanulmánykötete két nagy fejezetben összegezi témáját: a *Könyvkiadás* és a *Lapkiadás* fejezetcímek alatt. Közülük az elsőt 75 lap terjedelemben, a másikat bővebben, 190 lapon tárgyalja.

Közel négyszázötven esztendő a könyvnyomtatás Debrecenben, ezáltal az itteni a mai Magyarország legrégebbi, folyamatosan működő nyomdája, mert ezen kívül egyetlen egy sincs, amelynek alapítása a XVI. századra nyúlna vissza. Debrecen tehát a magyar könyvkultúra, nyomdatörténet és a hazai időszaki sajtó fejlődésében hosszú ideje különleges és fontos szerepet játszik.

A szerző kötetében tanulmányok, esszék, újságcikkek, könyvismertetések találhatóak, amelyek ugyan korántsem reprezentálják Bényei Miklós teljes munkásságát, de arról fogalmat adnak, hogy a könyvkultúra milyen változatos területeivel foglalkozik.

Mint ahogy jó néhány helyen olvasható, a szerző közel négy évtizedet átfogó publikációs munkássága során számos alkalommal szót ejtett a helyi könyv- és sajtótörténet átfogó szintézisének hiányáról és szükségességéről. A mostani összeállítás, a gyakorta vázlatos és mozaikszerű megközelítés, áttekintés – reményei szerint – talán arra is ösztönözhet, hogy a két szintézis munkálatai végre elinduljanak és felgyorsuljanak. Érthető a szerző sürgetése az újabb kori könyv- és sajtótörténet szintézisének mielőbbi összeállítása ügyében. Debrecen korai nyomdatörténete azonban irigylésre méltó módon feltárt, hiszen Csűrös Ferenc után Benda Kálmán és Irinyi Károly monográfiája készült el, különleges forráscsoportot tártak fel a nyomdászéletmód-kutatások, és valóban helyi, egyedi vonásokkal szolgált a debreceni rézmetsző diákokról szóló kötet.

Debrecenben a nyomdászat, és ezzel együtt a könyvkiadás a reformáció szülötte volt. A *Könyvkiadás* nagyobb fejezetén belül egy rész a „Híres és érdekes debreceni könyvek” alcímmel gyűjti össze a szerző 15 népszerű írását, amelyek a Hajdú-Bihari Napló 1993–1996. évi számaiban jelentek meg. A híres és érdekes debreceni könyvek közül – időrendben az első (ez a cikk címe is), Melius Péter *Szent Pál-magyarázata* 1561-ből. Sokáig valóban ezt tekinthettük az első debreceni nyomtatványnak, abban a hitben, hogy ez került ki elsőként Huszár Gál debreceni sajtója alól. Azóta ezt az első helyet az Óváron megkezdett (Kassán folytatott) és 1561-ben Debrecenben befejezett Huszár Gál *Énekeskönyve* foglalja el. Ahogy Bényei Miklós írja: „*Huszár Gál magyar betűkészlete tehát jó időben és jó helyre érkezett.*”

Itt kerül sor olyan jellegzetes korai debreceni nyomtatványokra, mint a bibliafordításáról híres Komáromi Csipkés György *Pestis pestise* című könyve, amely az 1661-es debreceni pestisjárvány idején a templomban és a temetőben elmondott prédikációkat foglalja magában. Ez is és a következő is Karancsi György munkája,

ő nem éppen szép nyomtatványairól volt híres, de mindenképpen kortörténeti érdekesség, akárcsak Barta Boldizsár helybeli szücsmester történeti krónikája 1666-ból. A nem hivatásos tollforgató Barta Boldizsár ugyanis elvállalta Dobozi István főbíró megbízatását, hogy vesse papírra Debrecen előző száz esztendejének krónikáját. Saját szavaival írja Debrecenről, milyen csodálatos, hogy „*ez mezőbenn épült, erős kerítés nélkül való, csak engedelmességhez ragaszkodó*” város így meg tudott maradni. Debrecen városát a század végétől kiterjedt privilégiumok védtek, mert 1693-ban megkapta a szabad királyi város rangot.

A XIX. századdal és azon belül is a reformkorral foglalkozó cikkek száma tizenhat. Míg az előző, a könyvkiadással foglalkozó fejezetben szereplő hírlapcikkek, esszék közül a dolog természeténél fogva egyik sincs jegyzetelve, ezzel szemben sok forrásra való utalás és elsődleges forrásfeldolgozás található a sajtótörténeti részben, a *Lapkiadás* című nagyobb fejezetben. Elsősorban tehát a XIX. és XX. századi témákról szóló tanulmányok alapulnak levéltári forrásokon, érthetően, hiszen Debrecen korábbi nyomda- és kiadástörténeti vonatkozású forrásait már az elődök kiaknázták. A közelmúlt könyvkiadását elemző írások közül újdonságokat tartalmaz a „*Debreceni Bibliofil Műhely*”, amely Varga Gábor 1992-es kezdeményezéséről szól. Ebből a kevés publicitást kapott szép könyvsorozatból az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa 21 kötetet tart számon.

Ugyancsak a sajtótörténeti részben találni a *Debrecen–Nagyvárad* *Értesítő*-nek, az első debreceni időszaki sajtóterméknek a bemutatását, amely átvészelte a forradalmat és szabadságharcot, sőt az utána következő évtizedeket is, és 1843-tól 1902-ig tartó életével országosan is a leghosszabb életű sajtótermékek közé tartozik. Még azzal is kitűnik, hogy két város tartotta fenn békés egyetértésben a szemlátomást sikeres lapot. Némi szembenállásra akkor került sor, amikor a Pesttől Szolnokig épülő vasútvonal továbbfejlesztésének kérdése merült fel, vagyis az a kérdés, hogy a vasutat Debrecen vagy Nagyvárad felé vezessék-e tovább? A lap egyaránt helyet adott mindkét vélemény szószólóinak. A történetnek egyébként jó a vége, a megoldás mindkét város meglegedésére szolgált. Ezt a polémiát, és általában a sajtó és vasút kapcsolatát az *Adalékok a vasút és a debreceni sajtó kapcsolatának történetéhez* című hosszabb lélegzetű, gondosan jegyzetelt, és az *Értesítő* korabeli számaiból merítő tanulmányban olvashatjuk, amely rendhagyó témájával a legérdekesebbek közé tartozik.

A kötet legvégén módszertani útmutatóul szolgáló tanulmányt olvashatunk a helyi sajtó történeti kutatásának néhány kérdéséről. A kötetet névmutató és címmutató zárja, ez utóbbi különösen hasznos, mert megtalálhatók benne mindazok a könyv- és lapcímek, amelyekről a tanulmányok főszövegében szó esik. A számos adatot tartalmazó válogatás minden bizonnyal hozzásegít a cívisváros (kultur)történetének, közelebbről elmúlt két évszázadának alaposabb megismeréséhez.

(Bényei Miklós: A cívis szellem nyomtatott hírnökei. Írások a debreceni könyv- és lapkiadás történetéről. Debrecen, 2007. 266 p.)

V. Ecsedy Judit

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

III/XVIII. század

MAGYARORSZÁGI SZERZŐK KÜLFÖLDÖN,
NEM MAGYAR NYELVEN MEGJELENT NYOMTATVÁNYAI

2. kötet: 1761–1800

ALTE UNGARISCHE BIBLIOTHEK

III/XVIII. Jahrhundert

IM AUSLAND ERSCHIENENE,
FREMDSPRACHIGE WERKE UNGARLÄNDISCHER AUTOREN

Band 2: 1761–1800

Összeállította
DÖRNYEI SÁNDOR és SZÁVULY MÁRIA

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

Országos Széchényi Könyvtár
Budapest, 2007

